

Абдуқаюм ЙУЛДОШ

**СУНБУЛАНИНГ ИЛК
ШАНБАСИ**

(Сентиментал қисса)

Тошкент
«Ёзувчи» нашриёти

Ус2
И 69

470262020 — 66
Й М 362 (4) — 98 — қатъий буюртма — 1998

ISBN 5—8255—0540—7

© Абдуқаюм Иулдош,
«Езувчи» нашриёти, 1998 й.

I

...Зоҳиран, тараддуд бир ой-қирқ кун бурун бошлангучи эди.

Баайни ўзига орқаворатдан тақалган «Довдир» лақабини оқлаётгандай, ҳамхонам алланечук ҳаяжонланган-тўлиққан аҳволга туша борар; қўллари қалтираб, ёноқлари пир-пир учаётганини истаган одам беш газ наридан илғаб олиши мумкин бўлиб қолган маҳаллари эса ич-ичига ботган бесаранжом кўзларида қандайдир телбавор жунун учқунлари ўйнай бошларди. Шунда у энди-энди оламни англаб бораётган гўдак мисоли ҳуда-беҳудага ўз-ўзидан маъсумона жилмаяверар, бошқа пайтлари бир туки қилт этмай эшитадиган латифаларни айтиб қолгудай бўлсам, менинг ҳар бир сўзимни ҳайратланиб, ютоқиб тингларди-да, гоҳ шарақлаб, гоҳ силласи қотиб қолгунча яйраб кулаверарди-кулаверарди. Шодумонлик боиси менинг латифаларим эмаслигини яхши англаб турардим, илло орадан бир сония ўтар-ўтмас у мутлақо бошқа мавзудан сўз очиб қолар ёхуд столида ётган истаган мавзудаги мақолани шариллатиб, оҳангдор маромда ўқишга тушиб кетарди. Мен одатда, ўзимча «Кўр кўзнинг очилиши» дея андак истехзо билан атайдиган жараён ибтидоси шундай кечарди.

Ҳамхонам чиндан-да бадбахт сўқирлик балосидан секин-аста мосуво бўлиб бораётган бахтиёр довдир мисоли менга, хонадаги алмисоқдан қолган буюмларга, деразага, осмонга, столида уюлиб ётган қоғозларга — гўё буларнинг барисини энди-энди кўриб тургандай — ташналик, ихлос билан тўймай тикилар; баъзида деразага келиб қўнган битта пашша ҳам унинг ҳаяжон вулқони отилишига баҳона бўлаверар, шундай фурсатлари у ўрнидан отилиб турасола ойна қошига келарди.

да: «Буни қаранг-а, Аптиқайим ака (у менинг исми-ни сира тўғри талаффуз қилолмасди), буни қаранг-а!» деб ўзи маҳлиё термулаётган пашшагами, чивингами ишора қилаверар, менинг мийиғимда илжайганча: «Хўш, қарадим, кейин-чи?» деган сўроғимга баттар ҳаяжон-ланиб, улуғ бир кашфиёт яратаётгандай: «Зўр-а, зўр-а!» деганча, дир-дир титраётган бармоғини бизнинг ташвишларимиздан беҳабар ҳолда ўзича минғиллаб учиб юрган безабон жондорга ниқташини қўймасди. Бундай маҳаллари хонада иккаламиз бўлсак-ку, яхши, ҳар қалай, мен унинг бунақанги ажабтовур қилиқларига кўникиб қолганман. Бироқ хонада кўпинча бегоналар, хусусан, мақола ё шиғир-пиғир кўтариб келган муаллифлар ҳам ўтирган чоғлари, айниқса, улар аввалига ҳамхонамга ажабланиб қарашиб, сўнг менга «Жинни экан-ку бу!» демоқчи бўлишаётгандай гўёки дўстона, аслида ачинишиб ёхуд майна қилишиб, энг ёмони — бадхоҳлик ила кўз қисганларида (ў, нечун бировнинг камчилигини кўрган заҳоти ўша одамга нисбатан ҳур-матимизни йўқотиб, дарров уни менсимай қўямиз-а), баъзи бирлари эса елкаларини учиршиб, турли имо-ишоралар қилишга уринганлари ҳолда менга ўз ҳам-дардликларини изҳор этишга шошилишганлари маҳал туйқус кўксимни куйдириб ўтган ғазаб туйғуларига эрк берганча ўрнимдан турасола бу безбетларнинг ба-шарасига солиб юборишга ҳаққим йўқлигини англаш туйғусидан уйғонган ночорлик аламидан бўғзимга муштдай бир нима келиб тикилади-ю, ҳамхонамнинг чақнаётган кўзларига қараб бош ирғаб қўяман-да, бир амаллаб: «Ҳа, жўра, зўр, жуда зўр», дейман. Ўз фик-рининг тасдиғини эшитиб янада тўлиқиб кетган, юз-кўзлари баттароқ ловуллаб ёна бошлаган ҳамхонам қандайдир қоғозларни кўтариб чиқиб кетар-кетмас (ҳойнаҳой, у қуюлиб келган кўз ёшларини яшириш учун шундай йўл тутарди), қаршимда энди бемалол ялпайиб ўтириб олган безбет муаллифнинг «Кўшнингиз анақароқми дейман-а?» дея шаҳодат бармоғини чакка-сига тақаб, айлантиришини кўрмаслик, ўзининг шундай эмаслигидан мамнунлик, ҳузур туйғулари мана-ман деб сезилиб турган палағда овозни эшитмаслик учу-ноқ, ҳеч нарсадан ҳеч нарса йўқ, столимнинг барча жавонларини бирин-кетин қарсиллатиб очиб-ёпишга ту-шаман. Шу тарзда ўзимни кўру карга солиб, бемаъ-ни машғулотимни кўзлари қизаринқираган ҳамхонам

қайтиб келиб жойига ўтиргунга қадар давом эттираман.

Баъзида, юмушлар сал камайган маҳал, қоғозга қараб тургандай кўринсам-да, аслида уни кўз қиримда кузатаётганимдан беҳабар ҳамхонам ўз-ўзидан тўлиқиб, энтикиб, қайта-қайта оғиз жуфтлайди, стулини гичирлатиб ўрnidан турмоққаям чоғланади, аммо, афтидан, фикримни чалғитиб қўйишдан чўчиса керакки, миқ этмайди. Шундай пайтлари мен қаламимни «тақ» этказиб столимга ташлайман-да, мазза қилиб керишиб олгач, «Хўш, ука,—дейман овозимга бепарво тус беришга уриниб,—кенг оламда не гап?». «Э, ака,—дейди ҳамхонам шоша-пиша, гўё зўр янгилик айтаётгандай,—кенг оламда гап кўп, ака, гап кўп». «Бир шингил эшитайлик бўлмаса». «Шу, ака, энди-и...» Сезиб тураман, у қандайдир муҳим, жуда муҳим бир нимани айтмоққа чоғланади, лекин сўнгги лаҳзаларда фикридан қайтади. «Шу, ака, шанба кун ишламаслигимиз зўр-да», дейди у ниҳоят янаям ажойиб гап айтаётгандай кўзлари чақнаб. «Ҳа, энди, бу ер шаҳарда,— дейман кулимсираб. Сўнг, қувлигим тутиб, қўшиб қўяман: — Лекин, ука, бу ойда бирон шанба ишласак керак-ов...» Ҳамхонамнинг капалаги учиб кетади: «Қайси шанба?» «Кўриб турибсиз,— дейман жиддий бўлишга уриниб,— иш кўп, шунга, бирон шанба ишга чиқсак, ҳеч ким халақит бермайди, ишам унади». «Йўғ-э, ака,— дейди ҳамхонам кўзлари пирпираб.— Ҳар қанча иш бўлса бераверинг, уйга олиб кетиб қилавераман. Фақат шанба кун ишламайлик». Узимни ўйланиб қолганга соламан: «Қандай бўларкин...» Ҳамхонам жовдираб қарайди: «Зўр бўларди-да, ака». Хуллас, мен бир муддат оёқ тираб туриб оламан-да, охири таслим бўламан. Ийиб кетган ҳамхонам менга қандай миннатдорчилик билдиришини билмай энтикиб қолади. Ҳолбуки, бу бир ўйин, холос. Зеро, мен ҳам, ҳамхонам ҳам, биз ишлайдиган ўн олти қаватли, тепасида соати бор бинонинг эшиклари шанба-якшанба кунлари тақа-тақ берк бўлишини яхши билардик. Мен шунчаки, деярли йил бўйи худ-беҳуд аҳволда юрадиган ҳамхонамни гапга солишдан, уни бир қўрқитиб олишдан ҳузурланардим. Ҳамхонам эса... ким билади, эҳтимол, муҳим учрашувга бораётган одам ўз соатига ишонмасдан, бошқалардан қайта-қайта сўраб чиққани сингарӣ, ўзини яна бир бор ишонтиришдан, кўнглини хотиржам

қилишдан манфаатдордир. Тўғри, ҳамхонам менинг: «Свидания борми?» деган саволимга моҳпора ойимқиздай кип-қизариб: «Йўғ-э», дейишдан нарига ўтмас, бироқ унинг нигоҳида бир лаҳзагина акс этиб кетган орзиқиш, интиқлик ёлқиниданоқ кўп нарсаларни тусмолласа бўларди.

Алоҳа, афтидан, кутилган шанба яқинлашиб қолар, мен буни ҳамхонамнинг ҳамма нарсани буткул унутиб, ўзини тамоман жунунлик ихтиёрига ташлаганидан тахминлардим. Ҳамхонам орзиқиб кутилган кун арафасида менинг гапларимни эшитмай қолар, эшитсада, англамас, бирон ишга қўл уролмас, қўл урган тақдирда ҳам бошлашга бошлар-у, шу заҳоти ташлаб қўяр, бесаранжом аҳволда хонага кириб чиқаверар, гўёки босиб келаётган тутқаноқнинг белгиларини олдиндан сезаётган бемор янглиғ, жуда безовта, шу билан бирга недандир ҳайиққан, чўчиган, бир нимага гоҳ ишониб, гоҳ ишонмай қолаётган одам сингари гарангсиб юрарди. Унга таъсир ўтказишга уриниш беҳуда ишлигини тажрибамдан билганим боис, мен ҳам оғзимга талқон солиб ўтиришни афзал кўрардим. Бор-йўғи қилган ишим шу бўлардики, раҳбарият ҳамхонамга топширган шошилинич топшириқларни ўз зиммамга олардим-да, тили заҳаргина бўлим мудирининг «Яна жийда гуллабди шекилли, а?... Сал кечроқ эмасми?» қабилидаги пичингларини кўнглимга олмасликка уриниб, ишлаб ўтираверардим.

Ҳамхонам сўнгги кунлар ухлаб ухлолмаса керакки, кўзлари киртайиб, ич-ичига ботиб кетар, юз териси сарғайиб, оғир хастаники мисоли сўлғинлашиб қоларди. У ўтирган жойида бир нуқтага тикилиб, нечундир оғир хаёлларга ботар, гоҳ ҳарорати кўтарилиб кетган одамдай дағ-дағ қалтираб, бир нималарни шоша-пиша ёзиб қолар, ора-сира, афтидан, сал ўзига келган чоғлари, ранги қумдай оқариб, кўзлари жовдираган алфозда мендан уэр сўраётгандай ботинмайгина қарар, бироқ унинг майда-чуйда, чучмал гап-сўзларига, ортиқча мулозаматларга тоби йўқлигини билганимдан, кечирим сўрашга тили айланмаслиғига имоним комил ҳолда: «Сиз ишлаб турунг-чи», дердим-да, нарсаларимни йиғиштириб, хонадан чиқиб кетаётиб, албатта эшикни ташқарисидан қулфлаб, эшикка «Биз босмахонада-миз», деган ёзувли тахтачани илиб қўярдим. Шўрлик ҳамхонам шундай дақиқаларда мендан қанчалар ризо-

лик туяётганини, кўзларига қалққан миннатдорчилик ёшларини яшириш учун жон ҳолатда қоғоз титкилашга тушаётганини бутун вужудим билан ҳис этиб турардим.

Хонадан-хонага ўтиб, мук тушганча ишлаётган, ёинки чойхўрлик қилаётган ҳамкасбларим билан бир оз валақлашгач, айвонга чиқиб, сигарета тутуни булути орасида нарх-наво, пул каби юки енгил мавзуларда баҳслашаётган кашандалар даврасига қўшилардим.

Аслида ҳиссиётлар юқумли бўладими ё ўзга сабаблар борми, ҳар нечук, ҳамхонам ўз йўлига, бироқ мен ҳам бора-бора яқинлашиб келаётган момақалдироқ исини туяётган усти юпун, қўналғасиз, яйдоқ чўлда ёлғиз қолган муштипардай хавотирга тушадиган бўлиб қолдим. Одатда, кўнгилда ихтиёримга қарши равишда уйғониб келаётган бу туйғу энсамни қотирар, ўзимдан ўзим аччиқланиб, «Менга нима?» қабилдаги пўписалар билан ўзимни чалғитишга, юмушларга алаҳситишга уринар, аммо барча саъй-ҳаракатларим бенаф кетаётганини англагач; «бор-э!» дея барига қўл силтаб қўя қолардим-да, воқеаларнинг ўз табиий ривожидан давом этаверишини ҳамдард гувоҳ сифатида кузатиб юраверишдан ўзга иложим йўқлигини эътироф этардим.

Ҳамхонамни изтиробу азоблар, илинжу гумонлар ўтида қовурган кун кетидан кун ўтар, ниҳоят, воқеа ривожининг юксак чўққисига чиқиб, аста-секин сусайиб ўтирмасдан, бир йўла чуқурга қулаб тушиб қўя қолса керакки, оғир кун — душанбада бир бурдагина юзи кўмирдай қорайиб кетган, елкасига ўн залвор юк ортиб олгандай қадди букчайган ҳамхонам нигоҳини мендан олиб қочганича, бўғиқ овозда «Ассалом» дея кириб келарди-да, ўриндиғига ўзини ташлайсола дуч келган биринчи қўлёзмани олиб, бамисоли диққат билан ишламоқчи бўлаётгандай, ундан кўз узмай ўтираверарди. Ҳамхонамнинг ранг-рўйини кўриб юрагим чимиллаб оғриб кетса ҳам, овозимда ачиниш, шафқат ҳиссиётлари сезилиб қолмаслиги учуноқ (агар шу тарзда гапирадиган бўлсам, унинг оғриқ юрагини баттар заҳарлашимни, ғурурини топтаб, мислсиз хўрлашимни сезиб турардим) мен ҳам мум тишлаганча жим ўтираверардим.

Ҳолбуки, ҳамхонамга раҳмим келарди. Жуда. Унга, дунёда чорак асрдан ошиқроқ яшаб қўйган бўлса-да,

ҳали ўз йўлини, наинки йўлини, ҳатто ўз сўқмоқчасини топиб ололмаган, ўз орзу-хаёлларининг иродасиз бандисига айланиб қолган гўдакка қарагандай ачиниб қарардим.

Қолбуки, мен уни... баъзи-баъзида ўз азоб-изтиробларини яланғочлаб кўрсатиб, ҳузур топувчи худбин эмасмикин, деган гумроҳона ўйларга борсам-да... ҳурмат ҳам қилардим, шекилли. Рўзғор, қорин, уст-бош, буюм ташвиши деган тузоқларга ўралашиб қолиб, сўнгги йиллар ичида ўйлаган ўйларимнинг тўқсон фоизи ҳисоб-китоб, пул топиш, нарса олиш каби арзимас ташвишлар билан боғлиқ бўлиб қолганини тушуниб, энди бу гирдобдан орқага, орзу-умидлар, турли хаёллар соҳилига қайтиб чиқа олмаслигимни англаганим маҳал юрагимни ўткир тирноқлари билан аёвсиз тимдаловчи ўкинч, армон, ғазаб, чорасизлик балоларидан қутулолмай жизғанагим чиқиб юрган кезларим, ҳамхонамнинг ўз эркини буткул ҳиссиётлар ҳукмига топшириб кўядиган бир ой-қирқ кунлик телбавор ҳаёт тарзини маъқуллагандай ҳам бўлардим. Тўғри, бу маъқулловни бегоналарга айтиш у ёқда турсин, ҳатто ўзим ўзимча ҳам тан олмасдим. Аммо кўнглим тўрида шундай туйғу ожизгина ғимирлаб туришидан, энди ундан қутулиб бўлмаслигимдан воқиф эдим.

Шунга қарамай, бари бир, шакарнинг ҳам ози ширин, деб бежиз айтишмаган. Вақт ўтиб, кўп нарсаларга қарашларим ўзгара боргани сайинми, ҳамхонамнинг баъзи қилиқлари менга эриш туюла бошлади. Фикримча, у энди, айтайлик, ман этилган таомдан тотиниб кўрди, инчунин, мўътадил ҳаётга қайтиб, ҳамма қатори кун кечиравериши мумкин..

Бўлим мудиримиз ачитиб айтганидай, ҳамхонам учун «жийда гуллаган» давр бошланаётган кезлар, у билан бир астойдил, юракдан суҳбатлашиб олиш тадориғини кўра бошладим. Ҳамхонам учта оилали қўшниси билан табиий эҳтиёж ва чўмилиш хонаси бир бўлган ётоқхонасига мени таклиф қилишдан орланишини билганим учун, унинг ўзини бирор баҳона билан уйга таклиф этишни мўлжаллардим.

Дангасанинг эртаси тугамайди. У деб-бу деб ордан бир ҳафтача ўтиб кетди. Бир куни қарасам, ҳамхонам столига эгилиб олганча, оғзига рўмолчасини босиб, ўпкаси узилгудай тинмай йўталаяпти. Унинг ўқлоғдай бўртиб чиққан бўйин томирларига, бўғриққан юзи-

га, ёшланган кўзларига қараб туриб, «Қаттиқ шамоллабди-ёв», деган хулосага келдим. Чиндан ҳам шундай экан. Ҳамхонам кечаси мошинкадан чиққан матнларни асл нусхаси билан солиштириб ўқиб ўтириб, дим ҳавода нафас олишдан қийналганидан ваннага сув тўлдириб тушиб олган-да, чала-чулпа артинганча (вақтни қизганган-да, шўрлик) очиқ эшик-деразаларни бекиштишни унутиб, ишлашда давом этган. Чўмилган одамга елвизакдан ёмон нарса борми...

Бир-икки марта «Дўхтирга боринг», деб кўрдим, бироқ ҳамхонам унамади. Нуқул: «Кечқурун аччиқ шўрва қилиб ичиб, ўраниб ётаман, ўтиб кетади», дейди ёшланган кўзларини мендан обқочиб. Сезиб турибман, ичидан йўтал босиб келиб, аранг гапираяпти, яна мендан ўз аҳволини яшириш, қаттиқроқ йўталиб юбормаслик учун жон-жаҳди билан тиришиб, муштларини қисади бечора. Ҳеч чидай олмасдан, маҳкам тишлаган рўмолчаси ҳам кўмак беролмай, нафаси ичига тушиб, қувчуш йўталиб қолган кезлари кўзларидан ловуллаб ёш қуйилади-ю, ўзи мадордан кетиб, йиқилиб қолгудай аҳволга тушади.

Зўрлашларим бефойда эканини тушунгач, менинг олдимда баттар хижолат чекавермасин, деган қарорга келиб, котоба қиздан бир пиёла қайноқ чой билан икита йўталга қарши дори олиб келиб бердим-да, эшикни ташқаридан қулфлаб, «босмахонага кетдим».

Тушлик олдидан келиб қарасам, аҳвол ҳамон ўша-ўша: ҳамхонам қув-қув йўталади, кўзидан дувиллаб ёш қуйилади, нафаси ичга тушиб, бир-икки дақиқа титраб-қалтираб туриб қолади. Оёқ тираб олишига қарамай, уни мажбурлаб ётоқхонасига чиқариб юбордим.

Эртаси кунни у ишга келмади. Ҳамсоясининг айтиб кетишига қараганда, ярим кечаси унинг хонасида аввал нимадир гурсиллаб тушгани, сўнг ингроқ овози эшитилибди. Қўшнилар хавотирланиб, кириб боришса, ҳамхонам аланган оташ бўлиб ёниб, алаҳлаб, ерда ётганмиш. Қўшнилар дарров «Тез ёрдам»га сим қоқишибди. Хуллас, дўхтирлар уни шифохонага олиб кетишибди. Буни эшитиб ҳар қалай, анча хотиржам тортидим.

Ҳамхонамни «Тез ёрдам»да олиб кетишганининг учинчи куни иккита иссиқ ноҳ, бир шиша қатик, рафиқам махсус термосга солиб берган серпиёз қайнатма шўрвани кўтариб шифохонага келдим. Қабулхонада қўр тўкиб ўтирган ҳамширадан ҳамхонам учинчи қаватда, бир кишилик палатада ётганини билиб олгач, «Қаранг-а, ойномамизнинг обрўйи анчагина баланд шекилли, оддий бир ходимимизга ҳам алоҳида хона беришибди-я», деган ўйдан масрурланиб, юқорига кўтарилдим.

Дарҳақиқат, ҳамхонамни йўлак охирида жойлашган, битта каравот, битта тўмбаю битта ўриндиқ аранг сиққан ҳужрага жойлаштиришибди.

Эшикни гичирлатмасликка уриниб, ёпаман деб, тиззамни ўриндиққа уриб олдим. Шошиб ҳамхонамга қарадим-у, турган жойимда қотиб қолдим. У, худойим, наҳот одам уч кун ичида шунчалар ўзгариб кетса?! Бўйнигача ёпилган оқиш чойшаби мурдага ўхшатиб қўйган, устига-устак, ёноқ суяклари туртиб чиқиб, ўзи бир бурдагина юзини янада кичрайтириб қўйган, лаблари саҳрода сувсиз қолган одамникидай ёрилиб, қовжираб кетган, сочлари тўзғиб, етимчадай абгор аҳволда ётган ҳамхонам ҳам менга кўзи тушиши биланок, лаблари титраб, кўзлари намлана бошлаганини кўрдим-у, қон бир эмасми, хўрликданми, аламданми, шафқатданми, менинг ҳам ўпкам тўлиб, томоғимга муштакдай бир нима келиб тиқилгандай гапиролмай, туриб қолдим.

— Келинг, акажон, — деди ниҳоят бошини кўтаришга уринаётган ҳамхонам заиф овозда. Шунда, ёраб, унинг қовжираб кетган қуйи лабидан бир томчи қопқора қон силқиб, сийрак мўй қоплаган иягига тушди.

— Ҳа, жўра, бурга тепдими?—деёлдим кайфиятим тушиб кетганини билдирмасликка уриниб, термос билан қоғоз ҳалтани тўмба устига қўярканман.

— Шунақа бўп қолди, ака.

Кўришиш учун қўл чўздим, лекин ҳамхонамнинг қўли чойшаб тагида бир питирлагач, яна жимиб қолганини, ўзи эса айбдорона жилмайиб қўйганини кўргандан сўнг, афтидан, мадори етмади шекилли, деган қарорга келдим-да, бир оёғи йўқ ўриндиққа амаллаб жойлашиб олдим.

— Хўш, аҳволлар қалай?

— Шукр, ака, ёмон эмас.

Бироқ унинг ётишида, ўзини тутишида аҳвол ёмон эмаслигидан далолат берувчи бирор аломат пайқамагач, хавотирим ошиб сўрадим:

— Дўхтирлар нима дейишяпти?

— Ҳозирча анализ натижаларини кутиб туришибди, ака.

— Уларга бир учрашиб кўрсаммикан?

Бу — шунчаки мулозамат юзасидан айтилган гап эди. Илло, тўрт йилдан бери бирга ишласак-да, ҳали бирон марта бўлсин ҳамхонамнинг менга илтимос билан мурожаат қилганини эслай олмайман, ҳатто касабача қўмитасида ишлаб юрган чоғларим ойномамиз бош муҳаррири номидан прописка муддатини узайтириш тўғрисида ёзиб берган расмий сўров мактубини ҳам у ётоқхона комендантига олиб бориб бермаган эди. Таклиф этсалар йўқ демасди, аммо илтимос қилиш, бирон нарса сўраш унинг учун бегона эди. Шундай одам дабдурустан жонланиб, сўлгин юзига ҳам олов югуриб, ҳовлиққан алпозда шоша-пиша:

— Учрашинг, жон ака, учрашинг. Айтинг, мени қўйиб юборишсин. Айтинг, ҳар қандай анализини келиб топширавераман... — деб энтикиб-энтикиб такрорлашга тушганда мен даставвал ҳайрон қолдим.

Кўрдимки, индамасам худди кўринмас бир нимадан қутулиб олишга уринаётгандай ҳансираб-бўғриқиб кучанаётган ҳамхонам ўрнидан отилиб туриб, мен билан қўшилишиб жўнаб кетишдан ҳам тоймайди.

— Беш-олти кун дам олинг, соғлиқни тиклаб олинг, иш бўлса қочмас... — қабалидаги одатий насиҳатларни ўқирқанман, ҳамхонам умуман мени эшитмаётганини, чўкаётган одам хасга ёпишгандай жон-жаҳди билан менга ялиниб-ёлвораётганини кўриб турардим.

— Боринг, ака, энг каттасига боринг, пул сўраса, айтганини беринг, ҳаммасини қайтараман, мақтаб ёз, десаям, майли деяверинг, мен ўзим ёзаман. Фақат айтинг, мени қўйиб юборишсин. Анализларини келиб топшириб тураман, ёт деса душанбадан келиб ётаман, бир-икки кунга осмон узлиб ерга тушармиди, фақат мени қўйиб юборишсин, айтинг, қўйиб юборишсин. Айтасизми... айтасизми...

Шунда мен бугун пайшанба эканини эслаб қолдим.

— Бораман, ука, — дедим кўнглим бузилиб. — Бормасам, нега келдим?!

— Раҳмат, акажон, минг раҳмат, илойим мендан қайтмаса... — товуши титраётган ҳамхонам кўзларини чирт юмиб олган эди, икки мижжасидан дувиллаб ёш қуйилди. Мен ўрнимдан туриб, шифохонанинг энг катта дўхтири билан бир гаплашиб қўяй-чи, деган шахт билан эшик дастасига қўл чўзганим маҳал ҳамхонам шивирлаб: — Аптиқайим ака... — деб қолди. Бу товушдаги қандайдир ваҳимадан, қўрқувдан этим музлаб кетиб, орқамга ўгирилдим. — Айтинг, Аптиқайим ака, агар жавоб беришмаса мен... мен ўлиб қоламан...

— Нафасингизни иссиқ қилинг-э! Уялмайсизми, йигит одам шундай дегани.

Мен йўлакка отилдим.

Элик ёшлар атрофидаги ҳорғин қиёфали бўлим бошлиғи ҳамхонамнинг исмини эшитар-эшитмас тутақиб кетди.

— Қанақанги одамсиз ўзи, уч кундан бери оғриманган бошимга олтин исирға осиб қўйиб, яна хабар олай демасиз?! Сиз унга ким бўласиз ўзи?

— Бирга ишлаймиз.

— Ҳм-м. — сал ҳовуридан тушди мудир. — Нима, журналларнинг ҳаммасида шунақа одамлар ишлашадими?

— Қанақа? — сўрадим гижиним келиб.

— Шунақа-да. Сал ғалати роқми-ей, ўзбекчани туншунмайдим-ей, ундай десангиз ўрисчалабам гапириб кўрдим, ҳеч бўлмагандан кейин лотинчалаб сўкдим ҳам. Бефойда. Деворга ваъз ўқиган билан баробар. Уламан саттор, кетаман деб туриб олган. Билмадим, уйда хазина-пазinasи қаровсиз қолганми. Мана, оқибати, менинг ҳам, ўзининг ҳам бошига бало орттириб, йўқ жойдан дард сотиб олди...

Хуллас, дўхтирнинг гапларидан маълум бўлдики, ҳамхонам деярли беҳуш ҳолида келтирилган тунни ўтказар-ўтказмас, тонг саҳардаёқ («Уйқу дориси қўшилган уколмизнинг таъсир қилмаганини қаранг-а», деди ажабланиб дўхтир) шифохона кийимида тентираклаб-гандираклаб нақ дарвоза ёнига етиб борганида қоровулга учраб қолган. Бироқ бу ҳали ҳолваси экан. Мажбурлаб ўрнига келтирилган (унда ҳали олти ки-

шилиқ палатада ётган) қочқинчи мадорсиз, оёқлари қалт-қалт титраётган эса-да, ўз ниятидан қайтмаётганини, панд-насихат, дўқ-пўписалар, ҳатто уйқу дориси самарали таъсир бермаётганини кўрган мудир кечқурун уйга қайта туриб, навбатчи дўхтирдан шу палатада ўтириб чиқишни, у ёқ-бу ёққа чиққан маҳаллари эса албатта, эшикни қулфлаб қўйишни илтимос қилади. Навбатчи бошлиқнинг айтганларига тўла-риоя қилади. Аммо ярим кечаси ҳамхонам ўзининг чойшабларидан арқон ясаб, деразадан осилиб тушади. Афсуски, арқоннинг узунлиги бор-йўғи иккинчи қаватга қадар етади, холос. Шунда кўзига ҳеч нарса кўринмаётган ҳамхонам, афтидан, бир қаватгина қолди, ҳеч нарса қилмайди, деган қарорга келади шекилли, арқоннинг учини қўйиб юборибди-да, мувозанатини сақлай олмай қаттиқ асфальтга жуда муваффақиятсиз равишда — орқаси билан қулаб тушади. Зарба уни ҳушидан кетказган бўлса керак, у гужанак ҳолида тонг саҳаргача ўша ерда қолиб кетади. Ҳовли супураётган фаррош кампир уни кўриб қолиб, дод солади. Ҳаммаёқ бирпасда чоп-чоп бўлиб кетади. Ҳамхонам қаддини тиклай олмагани боис, уни замбилга солиб тепага олиб чиқишади. Дарҳол текшириш ўтказишиб, бечоранинг умуртқа поғонаси жиддий лат еганини аниқлашади. Шошил-линч чақирилган мудир бор амалини қўллаб, ҳамхонамни ўзига келтиради, минг бир машаққатлар билан каравотга ётқизиб, рентгенга олади (сурат эртага эрталаб тайёр бўларкан). Умуман олганда, овқат ейишдан бош тортаётган, дармондорилар билангина ошқозони тўлдириб турилган ҳамхонамдан бутун шифохона аҳли норози эмиш («Яна битта шунақанги бемор келадиган бўлса, ўзим биринчи бўлиб жиннихонага жўнаб қолишим ҳеч гап эмас!» деди мудир жиғибийрони чиқиб). Ҳамхонамнинг ички аъзоларида анча-мунча патологик ўзгаришлар ҳам борга ўхшаётгани учун узил-кесил ташхис қўйишга шошилмаётган мудир барча анализларнинг натижаларини ҳамда рентген суратини кутаётган экан.

— Мана энди ётибди ҳамкасабангиз алоҳида кабинетда, қўл-оёғи боғланиб... — деб ҳикоясини тугатди дўхтир афсусланганнамо бош чайқаб.

— Нима қилиб? — сўнгги жумлани яхши англолмай қолиб қайта сўрадим.

— Қўл-оёғи боғланиб. Ичида бир нимаси бордай

типирчилайвергандан кейин шундан бошқа иложим қолмади-да, ука. Бунинг устига, ишқилиб, яхши ният қилайликку-я, лекин умуртқа поғонасининг эзилган жойи «қирт» этиб кетсами...

Энди, ука, ўз оёғингиз билан келиб қолганингиз жуда яхши бўлди. Сиздан илтимос, ҳамкасабангизга тушунтиринг, ҳадеб жониқавермасдан, танасини сал бўш қўйиб, бемалол ётсин, дам олсин, ухласин, ҳадеб ўйланавермасин, менгайм унақа ўқрайиб ё жавдираб қарайвермасин.... Сўнг, ҳа, айтгандай, ҳамширалар обкириб бераётган овқатларни албатта есин. Албатта, есин. Одам овқат билан тирик. Хў-ўш, шуни унутмангки, ҳозир бемор учун энг кераги — хотиржамлик, хотиржамлик ва яна хотиржамлик...

— Мен бир нарсани билмоқчийдим, агар рентген сурати яхши чиқса, ҳамкасабамага шанба-якшанба кунлари жавоб бериш имкони борми?

Саволимни эшитиб, мудирнинг кўзлари ола-кула бўлиб, афти қийшайиб кетди.

— Ҳой, эсларинг жойидами ўзи, а, ё тил бириктириб олганмисизлар?! Нима, шанба куни Лайлатулқадр ўтади-ю, дўстингиз бир қоп тилладан қуруқ қоладими? Йўқ, сиз аввал менга очиғини айтинг-чи, соғлиқ керакми ё йўқми, а? Ахир бу нима деган гап-а, мен ўлай десам, сиз куласиз; ё мени мазах қилаяпсизми?..

Тили тагига битта валидол ташлаб олиб, энди нос чеккан одамдай гўлдирашга ўтган дўхтирдан узр сўрай-сўрай ҳамхонам ёнига қайтдим. Бечора тик этса эшикка қараб ётган экан.

— Нима бўлди, акажон? — сўради у мен эшикни ёпар-ёпмасимдан ҳовлиқиб.

Унинг илтижо билан тикилиб турганини кўриб, негадир ростини айтишга юрагим бетламади.

— Рентген яхши чиқса, ўйлаб кўришаркан, — дейишим билан бўғилиб қолган чоғида бир ютум соф ҳаво берилгандай энтикиб нафас олган ҳамхонам шилқ этиб ёстиққа қулади. У ҳушидан кетган эди.

III

Эртаси, жума куни тушдан кейин нечукдир кўнглим алағда бўлиб, юрагим ҳаприқиб кетаверди. Йккала бош бармоғимни қизиб кетган чаккаларимга ўйиб юбо-

рар даражада қаттиқ босарканман, ҳадеб: «Бу ненинг аломати бўлдийкин-а?» деган ташвишли ўйларга борардим. Шундай паллалари қандайдир шарпа қулоғим остига келиб, ваҳимали овозда шивирлагандай бўлаверарди: «Мени қўйиб юборишмаса, ўлиб қоламан, ака...»

Йўқ, охири бўлмади, соат тўртларга яқин, қисқартирилган иш куни эканини рўкач қилиб, ишхонадан чиқдим-да, шифохонага йўл олдим.

Қарасам... ётибди, кечагидан ҳам баттар, чўп-устихон бир аҳволда, тишлаб ташланганми, пўрсиллаб ёрилган лабларида қонталаш излар. Кўнглини кўтариб қўяй деган мақсадда елкасига уриб-уриб қўйиш учун қўлимни олиб бораётиб, ногоҳ ток ургандай сесканиб кетиб, қўлимни шартта тортиб олдим — ҳамхонамнинг пешонасидаги бир тутам соч бамисоли кул тегиб ўтгандай оқариб қолган, бу ҳол унинг афтини янада сўлғин, янада қаримсиқ кўрсатиб қўйган эди.

— Жавоб беришмаяпти, акажон...

Ҳамхонамнинг биринчи айтган гапи шу бўлди.

— Сиз ҳам уларни тушунинг-да, соғлиқ билан ҳазиллашиб бўлмайди...

Гапираётган мен-у, ҳамхонамнинг кўзларидан шашқатор ёш оқаяпти.

— Жавоб беришмаяпти, акажон...

Эркак кишининг йиғисига гувоҳ бўлишдан оғирроқ вазият йўқ; на юпатишни биласан, на панд-насихатни, на дўқ-пўписани...

Эзилиб кетдим. Не қилай, осмон қўлимда бўлсаки, ташлаб юборсам; имконимда бўлсаки, шифохонани остин-устун этиб бўлса-да, ҳамхонамни оёққа тургазиб юборсам. Ҳамишадагидай, ожиз имкониятларим улкан истакларнинг милёндан бирини ҳам амалга оширолмаслигини тушунган ҳолда шармандаларча мағлуб бўлмоқда эди.

Ҳар нечук, ҳамхонам гўдак, мен эса энага эмасман, бу ерга ҳам унинг кўз ёшини артиб ўтириб, қўшилишиб пиқиллаш учун келмаганман, деган нисбатан қатъийроқ қарорда тўхтадим-да, дим ҳавода ёниб кетгандир, сал тоза ҳаво олсин дея бемор устидаги чойшабни кўтардим. Очилиб қолган бўз кўйлаги ёқасидан ҳамхонамнинг жиққа терга ботган бўйни, темирчининг босқонидай кўтарилиб тушаётган кўкраги кўриниб турарди. Мудир алдамаган экан — ҳамхонамнинг оёқ-қўл-

лари йўғонгина арқонда каравотга чандиб боғлаб ташланган эди. Ҳадеб юлқинаверганидан бўлса керак, унинг айниқса, қўлларида арқоннинг қонталаш излари яққол кўриниб турарди.

— Овқат емапсиз... одам овқат билан тирик...

Менинг одатда ҳар қандай беморга айтиладиган, бир-бирига боғланган-боғланмаган жумлаларимни кесиб, туйқусдан ҳамхонам шахд билан бошини кўтарди-ю, бўйин томирлари ўқлоқдай бўртиб, бўғриққан юзини ювиб ўтаётган кўз ёшлари тийилмасдан ҳансираб, энтикиб, ҳирқираб, тез-тез сўзлай кетди:

— ...Жон ака, илтимос, мени қутқаринг! Эртага боринг!.. Эртага шанба! Айтинг, келади, денг, сира иложи бўлмай қолди денг! Айтинг! Келади денг! Борасизми? Борасиз-а!.. Борасиз-а, акажон!.. Айтинг, акажон, бораман денг! Айтинг!..

— Албатта бораман, — дедим мурса оҳангида кўринишидан тутқаноғи тутиб келаётган беморнинг ўйноқлаган асабларини салгина босиш, уни ҳовурдан тушириш учун. Шу билан бирга кўнгилга хавотир мўралади: «Дўхтирни чақириш керакмиди... Эҳтимол укол оладиган вақти бўлгандир...»

Ажабки, менинг розилик билдиришим, кутганимнинг аксича, оловга мой сепгандай таъсир қилди. Ҳаяжоннинг зўридан нафаси ичига тушиб, оғзини каппа-каппа очса-да, бир муддат тилсиз қолган ҳамхонам ниҳоят тутилиб, адашиб қизғин гапга тушиб кетди.

— Минг... минг раҳмат... Мендан қайтмаса... Болачақангизнинг... Минг...

Менинг «Қаерга боришим керак ўзи?» деган саволимни эшитган ҳамхонам терлаб турган ҳолида салқин эпкин эсиб ўтгандай жунжикиб, қалтираб кетди.

— Уша ерга... узоқ эмас-ку... Ишхонамизнинг ёнида-ку...

— Аниқроқ айтишнинг иложи борми?

— Бор, акажон... Уша ерда... Навоий театри ёнида фаввора бор-ку. Уша ерда... кумуш тусга бўялган устун бор, биласиз...

— Устун? Симёғочми? Улар анча-мунча эди шекилли, фавворанинг атрофи чир айлантрилиб устунлар билан ўралганди, а?

— Биттасининг олдида турасиз... Ертўлага тушадиган зинапоя бор. Уша зинапоя тизза бўйи панжара

билан ўралган... Уша панжара ёнидаги устун... Кумуш тусга бўялган... Эртага келади... Боринг, акажон, қутқаринг... айтинг... Бир умр... Жоним борича... Мен... У келади... Дарров танийсиз... Жуда... Бошқача... Сулув... Жуда...

Худди шу пайт дўхтир кириб келди-ю, росмана алаҳлаб, ўрнидан туриб кетишга жон-жаҳди билан интилаётган ҳамхонамни елкасидан босиб ўрнига ётқизишга уринаркан, «Хамшира!» деб қичқириб юборди.

Қатта шприцдаги сарғиш суюқлик баданига юборилаётган чоғда ҳам неларнидир тинмай пичирлаб, вужуди қалқиб-қалқиб кетаётган ҳамхонамга кўнглим вайрон бир аҳволда тикилиб турган эдим, дўхтир мени судрагудай бўлиб ҳовлига олиб чиқди-да, беморни яна ҳаяжонлантирганим учун шаънимга бир-икки аччиқ-тизиқ гаплар айтаркан: «Агар бунақа қилар экансиз, ҳамкасабангиз тузалиб кетгунига қадар келмай турганингиз маъқул», деган маслаҳатни ҳам қистириб ўтиб кетди.

Узр маъносида бир нималарни гўлдираб, ташқарига чиқдим.

Мужмал вазиятга тушиб қолганимни англаб турардим.

Ҳарқалай, ҳамхонам фақат қиз бола билан бўладиган учрашувнигина ўйлаб, ақлдан озгудай аҳволга тушиши мумкинлигини фаҳмлаб олиш учун мантиқ соҳасининг билимдони бўлиш шарт эмасди, албатта. Бироқ, энг муҳими — қизнинг ташқи кўринишини, ҳеч бўлмаганда унинг исминию соат нечада кутишим кераклигини билиб ололмадим-да, буларни айтишга ҳамхонам улгурмади. Бир оғиз «бораман» деганимга жўшиб кетиб... Жиллақурса, афт-ангорим ҳамхонамни кига ўхшасаям майлийди. Хўп, мўйловни-ку, олиб қутулармиз, лекин манави тарвуздай қоринни нима қиламиз? Ҳаво салқинроқ бўлсаям бошқа гап эди, камзул-памзул кийиб, бўйинбоғ тақиб дегандай...

Ҳай, майли, ўрислар айтгандай, ҳали тонг отишига вақт бор, бирон нима ўйлаб топармиз.

Афсуски, бекорга ўзимга тасалли берган эканман. Қоронғу тушгандан кейин шифохонага келиб суриштирсам, ҳамхонам аҳволи оғирлашиб, реанимация бўлимига ўтқазилибди. Зарур мутахассислар чақирилибди, кечаси лозим бўлиб қолган ~~талафотли операция қилишлари ҳам эҳтимолдан холи эмас~~.

Тарвузим қўлтиғимдан тушиб, уйга қайтдим. На илож, афтидан, ҳамхонамнинг илтимосини адо этолмайдиганга ўхшайман.

IV

Дейлик, буғдой ичида ўсган, ғаллакор меҳнати нелигини билган одам ҳеч қачон нонни тепмайди. Шунга ўхшаб, боғбон фарзанди ҳам гулни топтай олмайди... Яратганга минг қатла шукрлар бўлсинки, камина ҳам то яшаб турганим Исо алайҳиссалом ёшига қадар виждонли, инсофли, диёнатли инсонлар билан кўпроқ мулоқотда бўлдим. Ҳар нечук, шундоқ фидойи, имонли инсонлардан, айниқса, қалам борасидаги устозларимдан нелардир сал-пал юқиб қолган шекилли, биронинг изтиробини, қайғусини кўрган чоғимда тескари ўғирилиб ўтиб кета олмайман, иродамдан-да устун бир нима мени тўхтатиб, ҳеч бўлмаса, бир қур ҳамдардлик изҳор этишга ундаб, наинки ундаб, мажбурлаб туради.

Хуллас, ҳамхонамдан яна бирон-бир маълумот олишдан буткул умидимни узгач, саҳар палла ўрнимдан туриб, нонушта ҳам қилиб ўтирмадим-да, рафиқамнинг ошкор шубҳаланиб тикилиб-тикилиб қарашларига жавобан: «Иш... журнал...» маъносида, бир нималарни ғўлдираганимдан сўнг, ёлғон гапираётганимни билдириб қўйиб, баттар ўнғайсиз аҳволга тушиб қолмайин, дея хайр-маъзурни ҳам насия қилганча, эшикни очиб чиқдим-кетдим.

Шундай қилиб, бугун шанба.

Шанба, сенда не сир-синоат яширин, хабар бер, хабар...

Мана, Навоий номли театр биноси савлат тўкиб турибди. Мана, кўкка шодон сакраётган фаввора.

Ҳамхонам айтган жойни тезда топдим. Агар «Тошкент» меҳмонхонасига қараб турилса, фавворадан ўнг тарафда, ертўлага тушиладиган зина ўраб қўйилган панжара ёнидаги оддий устун; дарҳақиқат, кумуш тусда. Тепасида, ҳойнаҳой, ўрнатилганидан буён ёнмай келаётган лампочкасимон чирогиям бор.

Учрашув жойини-ку, топдим, энди, афтидан, бахтли тасодифга умид боғлаган ҳолда на исмини, на турқитароватини биладиган «жуда сулув» қизни кутишдан ўзга иложим қолмаган эди.

Ўзимнинг аҳволимга ўзимнинг ҳам кулгим қистаб, ҳам жаҳлим чиқиб, дўкондан бир қучоқ ўрисча-ўзбекча газет сотиб олгач, «фахрий қоровуллик»да туришим лозим бўлган жойга қайтдим...

Худойим-эй, кишига мавҳумликдан ёмони бўлмас экан. У қиз ким, қачон келади, шунча оломон орасидан уни қандай ажратиб оламан, ажратиб олган тақдиримда ҳам нима дейман... Бошим ғовлаб кетиб, қўлимга илинган бир газетни варақлай бошладим-у, шу заҳоти бу машғулотим мутлақо ортиқча эканини тушуниб қолиб, уни буклаб-буклаб қўлтиғимга қистириб олдим. Ахир, ўшал сирли қиз мен айни мутолаага берилиб кетган маҳалда келиб қолиши ҳам мумкин-ку. Илло, кўкнори ютиб олган нашаванд билан газетага «шўнғиган» қаламкаш орасида фарқ йўқ — уларнинг иккаласиям дунёни унутади.

Табий, сигаретаси ёдидан чиқиб қолган одамдай асабийлаша бошладим. Яна ора-сира ўзимни ўзим кўнгилчанлигим учун сўкиб қўяман. Сўнг дарров режаси ўзгариб қолганидан чўчиган одамдай: «Аввало келмаслигим керак эди, раз келдимми, энди охиригача ўтиришим керак!» деган қарорга келаман.

Оломон эса... калити бураб қўйилган қўғирчоқлар издиҳомидай тиним билмайди. Кўзимни лўқ қилиб бу жонли оқимни кузатаман. Вақт ўтиши билан оқим шиддати сусайди, энди унда ошиққанлар, югургилаганлар сони камайиб, — афтидан, юмушга кечикаётганларнинг бариси ўтиб бўлди шекилли, — хотиржам, шошмасдан, ҳаттоки виқор билан қадам ташлайдиганлар кўпайишиб қолишди. Келганимга бир ярим соатлар чамаси бўлгач эса, фаввора атрофида мен шартли равишда «бекорчихўжалар» деб атаган фуқаролар пайдо бўлишди.

Ўтаётган ҳар бир дақиқа қизнинг келиб қолиши эҳтимолини ошираётгани учун мен энди чор-атрофни янаям диққат билан кузатишга ўтдим. Тўғри, «сулув» қизни таниб олишим имконияти менда деярли нўлга тенг эди, лекин, «ноумид — шайтон» деганларидай, мен қандайдир омад, бахтли тасодиф, ҳатто мўъжизага умид боғлашимни қўймасдим.

Ниҳоят, очликдан ичим таталаб, кўнглим беҳузур бўла бошлаган, бирон яқинроқ тамаддихонадан у-бу олиб келсамми, деб иккиланиб турган чоғларим мени қизиқтириши мумкин бўлган «сулув» қизчалар пайдо бўла бошлашди.

Улардан биринчисини дарҳол ҳисобдан чиқариб ташлашга мажбур бўлдим: 17-18 ёшлардаги, елкасига осиб олган жажжи сумкачасидан тортиб, этаги бурама атлас кўйлагигача қоматига ярашиб турган жозибали қиз фаввора ёнига яқинлашар-яқинлашмас, шу маҳал-гача сураткашлар ишини бепарво кузатиб турган йигирма беш ёшлардаги йигит қизни кўрасола гулдаста тутган қўлини кўтариб ишора қилди-да, унга пешвоз чиқди. Қизнинг ҳам, йигитнинг ҳам бутун оламини унутганлари бир-бирларига энтикиб термулишларидан сезилиб турарди.

Узоқ кутишга тўғри келмади. Меҳмонхона тарафдан келаётган бу қиз дарҳол эътиборимни тортди. Нима десам экан, назаримда, у-а-эликни меъеридан андек кўпроқ ишлатганини эътибордан соқит қилганда, анчайин кўҳликкина ва истараси иссиқ қиз кўз узмай турганимни ҳис қилди шекилли, орамиздаги масофа уч-тўрт қадам қолганда менга бир ўқрайиб қараб қўйгач, қадамини тезлаштириб ёнгинамдан зипиллаб ўтдикетди. Мен гапиришним, гапирмасликним билмай аросатда тўлганиб қолавердим. То бир қарорга келиб улгургунимча қиз кўздан йўқолди. «Ҳай, майли, эслаб қолдим-ку, агар ўша қиз бўладиган бўлса, барибир, қайтиб келади», деб ўзимни юпантирган бўлдим-да, шу пайтгача бегоналар орасида эътироф этмаганим оддий бир ҳақиқатни, яъни, қизлар билан тез танишиб олиш, умуман уларга гап отиш уқувидан мутлақо маҳрум эканлигимни яна бир бор аниқ-таниқ тан олдим.

Қамчилигини тан олиш кимга ҳам ёқарди дейсиз? Ўз-ўзимдан ғазабланиб, ипсиз боғланиб кетилган аламзада шўрпешонадай жойимда яна бир соатча депсиниб турдим.

Тушга яқин мендан ўттиз қадамча наридаги ўриндиқ атрофи ёшлар билан гавжумлаша бошлади. Мен бу олақуроқ жамоага унчалик эътибор бермасдан, кўзларим тешилиб кетгудай бўлиб ўтган-кетганларни кузатишда давом этарканман, қандайдир савқи табиий билан давраданим кимдир ажралиб чиқиб, тўғри мен томонга келаётганини пайқаб қолдим-у, жон ҳолатда шу ёқ-

қа ўғирилдим. Йўқ, бекорга ҳаяжонланган эканман, қаршимда даста-даста чучмал «шиғир»лар келтираве-риб, меъдага зиғир ёғдай урган «ёш шоира» Олимахон узун-узун сунъий киприкларини пирпиратганча, ҳам ажабланиб, ҳам қувониб турарди.

— Во-ой, Абдуқаюм ака, қарайман, ўзларими ё бош-қалармикан деб, қарайман. Охири бориб бир кўриб келай-чи деб...

Одатига кўра, ўз вилояти билан пойтахт шевасини аралаш-қуралаш қилиб сўзлаётган қизга ноилож ти-шимнинг оқини кўрсатиб салом берарканман, «Худо-йим-эй, фалокат босиб, ҳамхонам кутган қиз шу бўлиб чиқса-я!» деган ваҳимали тахмин дилимдан ўтди.

— Бировни кутаяпсизми, Абдуқаюм ака?

— Шунақа... Ўзингиз-чи, Олимахон?

— Во-ой, сиз билмайсиз-а, Абдуқаюм ака, — бул-булигўё бўлиб кетди «ёш шоира», — мен ахир Тошкент техника дорилфунунининг «Саноат иншоотларида қаҳ-рабо қуввати» куллиётини тугатиб...

— Қанақа қувват? — гашим келиб сўрадим.

— Политехниканинг энергофаки-да, Абдуқаюм ака.

— Шунақа демайсизми?

— Мен ўзбекчалаб айтаяпман-да.

Маълум бўлдики, Олимахон ўз курсдошлари билан биргаликда институтни битирганликларининг беш йил-лигини нишонлашга йиғилишаётган эканлар.

Тинмай бидирлаётган «ёш шоира»дан қутулишга уринганим сайин, у баттар елимдек ёпишиб ола бош-лади. Индамасам, мени судраб бориб курсдошларига таништирадиган. Афтидан, шу ердаям «фалон ойнома-да ишлайдиган шундай танишим бор» қабилида бир мақтаниб олмоқчи шекилли. Бош муҳарриримиздан тортиб ўзига «сал ғалатиноқми-ей» бўлиб туюлган ҳам-хонамгача ҳол-аҳволини эринмасдан суриштириб чиқа-ётган қиздан бир йўла қутулиб қўя қолиш учун тамом бетимни сидириб ташлаб:

— Биласизми, синглим, — дедим шартта унинг га-пини бўлиб, — мен бировни кутаётгандим. Ҳарқалай сизни кўриб қолса...

— Қиз болами? — бефаросатларча луқма ташлади «шоира».

Жоним ҳиқилдоғимга келди.

— Шунақа десаям бўлаверади.

— Кеннойимга айтаман, — мутлақо суюлиб кетиб, менга пўписа қилди Олима.

Ҳазил ҳам шунчалар беўхшов бўладими? Ҳе, ўша сенга тарбия берганнинг... Тишимни тишимга босиб, атрофни кўздан кечириб қўярканман, энди «Гуллар дўкони» тарафдан келаётган бояги хушрўйгина қизни кўриб қолдим. Қараётганимни яна сизди шекилли, уям бошини кўтариб менга бир кўз ташлаб қўйди.

Жойимда типирчилаб қолдим. Нима қилиш керак? Шунда бирдан: «Олдимда қиз бола турибди-ку, бориб ундан бир оғиз гап сўрасам, дарҳол ёмонликка йўймас», деган фикр миямга келиб қолди-ю, қўлтиғимдаги газетларни Олимахонга тутасола, узр ҳам сўраб ўтирмасдан, илдам юриб кўхлик қизга пешвоз чиқдим-да: «Кечирасиз, агар янглишаётган бўлсам минг узр, сиз мабодо фалончини кутмаяпсизми?»—деб сўрадим, мени айланиб ўтиб, юришда давом этган қизга етиб олишга ҳаракат қиларканман. Нотаниш қиз менга яна бир бор еб қўйгудай ўқрайиб қаради. «Кечирасиз, яхши қиз, мени тўғри тушунинг, фалончи менинг яқин ўртоғим бўлади, ўзи шифохонага тушиб қолиб...» дея шоша-пиша изоҳ бераётгандим, қиз қарғангандай оҳангда: «Бор-э, тошингни тер» — деб силтаб ташлади-да, қадамини тезлаштириб кетди-қолди.

Лавлагим чиқиб кетди. Тош борасидаги маслаҳатини яхшиям қиз шаллақилик қилиб, бақириб айтмади.

Заҳримни кимга сочишимни билмай «пост»имга қайтарканман, Олимахоннинг пинҳоний қувонч ва бадхоҳлик балқиб турган оҳангда: «Шуларни кутаётган-мидингиз?» деган сўроғига жавобан унинг ўзини яниб олдим: «Йўғ-эй, бу қиз ҳам сизга ўхшаган ёш «шоира»лардан, унинг ҳам шеърларини чиқармагандим, шунга тўнини тескари кийиб юрибди». Бироқ ўқим мўлжалга тегмади, ёш шоирамиз ё сиртига сув юқтирмайдиганларданми, ё табиатан сал бефаросатроқми, ишқилиб, пинагини бузмасдан:

— Шеърларимни «Саодат»да, «Гулистон»да босишмоқчи, «Адабиёт ва санъат»даги... акамлар ҳам яхши фикр билдирдилар, телевизоргаям таклиф қилишди...— дея яна ўзини ўзи ташвиқ қилишга тушиб кетди.

— Ойнаи жаҳонгадир, — дедим ачитиб.

— Нима-нима?

— Телевизорнинг ўзбекчаси шунақа бўлади.

— Во-ой, биламан, Абдуқаюм ака. Шуниям билмай ўлибманми.. Нашриётга бир тўпламимни...

— «Шигир»ларингизни тақризга бериб қўйганман, — дедим қиз айланиб-айланиб барибир охирида ўз ижоди-га қайтишини билганим учун.

— Вой, кимга бердингиз, Абдуқаюм ака?

— Энди буни айтолмайман. Ҳаққим йўқ. Лекин тақриз ҳаққоний бўлишига имоним комил. Кейинги ҳафталар хабар олсангиз бўлади. Йўқ, яхшиси, қўнғироқ қилинг. Ҳозирча хайр. Уртоқларингизам кутиб қолишди...

Нимадир деб эътироз билдиришга оғиз жуфтлаган «ёш шоира»ни доғда қолдириб, тескари ўгирилиб олдим.

Ҳайрият, орадан бирон соатлар чамаси ўтар-ўтмас собиқ курсдошлар ғала-ғовур билан ресторанга кириб кетишди-ю, лаҳза сайин мен томонга қарайвериб асабларимни қақшатаётган, бунинг устига бармоғини бигиз қилиб дугоналарига мени кўрсатаётган Олимахондан қутулдим.

Ў, Тошкент, Тошкент, сулув қизларга бунчалар бойсан-а! Мен оч, аламзада, сабркосам тўлган аҳволда қоққан қоziқдай бир жойда тик туришда давом этарканман, назаримда, вақт ўтган сайин сулув қизлар миқдори ҳандасавий кўпайтма асосида ўсиб бораётгандай эди. Ҳар бири манаман деган йигитни бахтиёр этишга қодир пари пайкарлар, гулчеҳралар, дилдоралар, ҳуру филмонлар тинмай у ён ўтишади, тинмай бу ён ўтишади, у томонимдан ўтишади, бу томонимдан ўтишади; уларга қарайвериб кўзларим тиниб кетди.

Нафсиламбирини айтганда, бирон-бир ўзбек қизининг тўғри қошимга келиб: «Мен бу ерда фалончи билан учрашишим керак эди, мабодо сиз у кишини танимайсизми?» дейишини тасаввур қила олмасдим.

Демак, ташаббус фақат ва фақат мен томондан бўлиши керак эди; худди ана шу нарса вазифамнинг энг оғир томонини ташкил қиларди. Ахир, бўйнимга «Мен фалончининг ўрнига келдим», деб ёзилган тахтакач осиб ололмайман-ку...

Хуллас, менга тошимни теришим кераклигини маслаҳат берган гўзални ҳисобга олмаганда, яна иккита қизга мурожаат этолдим ва, назаримда, кейинги сафар

мўлжалга аниқ урдим. Аввалига юз тўзилишидан қирғизга ҳам ўхшаб кетадиган, дўмбоққина, бодомқовоқ қиз эътиборимни тортди. У шундоқ ёнимдаги йўлакчадан шошилмасдан юриб келаркан, икки ёндаги довдарахтлар, ўриндиқлар қатори менга ҳам кўз ташлаб ўтди. Қиз менга янада яқинлашиб қолган ва иккинчи маротаба қараганида кўнглимдан: «Бу ерда бир гап бор», деган фикр ўтди-ю, яна бир бор «Бахташ таваккал!» деганча унга пешвоз чиқиб, одатдагидай аввало узримни айтиб, сўнг зиммамга юкланган вазифани мухтасар баён қилиб бердим. Қиз тўхтаб, осмондай тиниқ кўзларини мендан узмасдан гапларимни диққат билан эшитаркан, ора-сира бош ирғаб қўярди. Алоҳа, айтаримни тўкиб солганимдан сўнг ҳаммасини тушунгани авзосидан кўриниб турган қиз яна бир бор гапларимни маъқуллаб бош ирғагач, ширингина жилмайиб, миннатдорчилик билдиргандай газетларни қисимлаб турган қўлимни енгилгина сиқиб қўйди-да, мени айла-ниб ўтиб, шошилмасдан йўлида давом этди.

Елкамдан тоғ ағдарилгандай енгил нафас олдим: «Қутулдим-эй...» «Ҳарқалай, жуда дилбар, жуда хушрўй, жуда оқила қиз экан, — деган мулоҳазаларга бордим, — «Чурқ» этиб оғиз очмаса-да, қўлимни сиқиб кўйиб, ўз ташвиши, қайғусиниям изҳор қилди, менга-ям ҳамдардлик билдирди. Кўзларининг тиниқлигини. Осмон-а, осмон... Қиройи суюклинг бўлса — шундай бўлса...»

Гайрихитиёрий равишда ўз ўрнимга қайтдим. Деярли саккиз соат тик туриб, оёқларимдан мадор қочган бўлса ҳам, чарчоқларим ёддан чиқиб, кўнглим адо этилган мушкул вазифанинг қувончига, фараҳбахш туйғуларига лиммо-лим тўлди. «Бўлар экан-ку!...» деб ўз-ўзимга бир неча бор таъкидлагач, «Қаро кўзум»нинг ўлмас оҳангларини минғирлаганча сурурли лаҳзаларни яна бир неча дақиқа чўзиш учун тизза бўйи панжаранинг ўткир учларига суяниб, бир лаҳзада чиройи ошиб, латофат касб этган чор-атрофга хайрлашув маъносида сўнгги бор кўз ташларканман, баногоҳ ўша йўлакчадан, фақат энди меҳмонхона тарафдан келаётган бояги бодом қовоқ қизни кўриб қолдим. Қиз ёлғиз эмас, ёнида дугонасиям бор. Улар нималарнидир қизрин... гаплашишиб... йўқ-йўқ, ҳалиги бор-ку, ойнаи жаҳон экранининг бир чеккасида ўтирадиган, Масковнинг янгиликларини сурдо таржима қилиб турадиган

аёл.. ўшанга ўшаб бармоқлари, қўллари билан имо-ишоралар қилиб келишарди! Наҳотки?! Хушим бошимдан учди. Албатта, кўнгилнинг кўзи кўр, муҳаббат на ёш танлайди ва на ҳусн, аммо...

Тўғримдан ўтиб боришаётганлари маҳал бояги қиз менга қараб муғомбирона жилмайиб қўйди. Беихтиёр уларга эргашдим. Кетишаяпти... имо-ишоралар қилишиб; ортига ўгирилиш йўқ. «Синглим, ҳой синглим!» деб чақирдим икки марта. Томоғим қувраб кетганданми овозим бўғилиб, хирқираб чиқди. Товушимни кўтариб яна икки марта чақирдим. Қарамоқ қаёқда! Ким билади, эҳтимол, гунглигидан ташқари, қиз бечора кар ҳамдир... Бўлади-ку шунақаси ҳам...

Бир лаган лойдай бўшашиб жойимга қайтдим.

Янглишганим аниққа ўхшайди.

Афтидан, қиз мен билан ҳазиллашган шекилли. У, номард!.. У, юзсиз!.. Эрмак тополмасдан... табиатнинг ўзи бу ёқдан бекорга қисиб қўймагандирки.. У, номард!.. Келиб-келиб, ҳазиллашишга топган вақтини! Биров ўламан деса... Шу ҳолида кўнглига шумлик сиқанини.. У, жинни..

Қизни сиртдан янишда давом этаверишим мумкин эди. Аммо... туйқусдан биз ўзаро «икки ёқли қомус» деб атайдиган ўринбосаримизнинг бир ажойиб одатини эслаб қолдим. Ҳузурига ким келишидан қатъий назар, — етти яшар гўдакми, етмиш яшар чолми, аёлми-эркакми, ўғримми-тўғримми — бари-барисига ўзини тенг тутиб, бағоят самимий муносабатда бўладиган; бориб қолсангиз, бебаҳо китоблар остонага қадар босиб келганидан пойабзалингизни қўйишга жой тополмай қийналиб кетадиган бир хонали бетон каталакда яшайдиган; ўзиям ўқимаган китобию билмаган нарсаси қолмаган; мабодо аввал огоҳлантириб, сўнг энг аблаҳ, энг разил одамни рўбарў қилиб қўйсангиз ҳам барибир ўша одамдан фазилат қидириб қоладиган, ҳаттоки топишга ҳам муваффақ бўладиган афлотун сиймо, гўдакдай беғубор ўринбосаримизнинг одатдаги кўникмаларига таассубан, мен ҳам бояги қизнинг кўрсатган кароматларидан яхшилик уруғларини қидира бошладим. Илло, излаган — топади. Мисол учун, қизнинг айнан ўша йўлакчадан ортга қайтганлигининг ўзиёқ унинг менга нисбатан қилган катта марҳамати, таъбир жоиз бўлса, ўз ғурурини босиб ўтиб қилган ҳиммати эмасми? Хўш, қайтмаганида нима қилардим? Алданиб

қолаверардим-да! Эрта-индин ҳақиқат аён бўлиб қолганида, додимни кимга айтардим? Унинг биринчи сафар қўлимни сиқиб қўйиш билангина кифояланганига келсақ, нимаям дердим, қиз бола — бари бир қиз бола-да, дарров қусурини кўз-кўзлаб, менинг раҳимни келтиришдан орланган; устига-устак, менинг гапимнинг мазмунидан ҳам ғофил бўлса...

Энди эса нисбатан кўнглимни хотиржам этган ва шу баробарида бошимга анча-мунча ташвиш ёғдирган кейинги қиз ҳақида.

Безабон қиз зарбасидан сўнг мискин, ночор, иложсизликдан эзилиб, тамом тушкун аҳволда бепарво оломонга сарғайиб термулиб, панжара ёнидаги қулоч етмас йўғонликдаги дарахтга суяниб турарканман, ортимдаги йўлакчадан эшитилаётган қадам товуши шундай ёнгинамга келганда сусайганини эшитиб ўғирилдим. Албатта, ўн саккиз ёшли қизнинг хуниги бўлмайдди. Бигиз пошналари асфальтга тақиллаб урилаётган сўлимгина қиз қадамни секинлатишга секинлатиб қўйиб, мендан кўз узмаган ҳолда энди тўхташиниям-тўхтамаслигиниям билмай иккиланаётганини кўрдим-у, унга пешвоз чиқиб ўтирмадан, турган жойимда: «Мен фалончининг ўртоғиман!» деб қичқирдим.

Қиз... тўхтади. Нигоҳида хавотир акс этиб, ниманидир зўр бериб эслашга уринаётган одамдай пешонаси тиришиб сўради:

— Кимнинг?

— Фалончининг... фалон ойномада мусаҳҳиҳ бўлиб ишлайди. — Гапларимни диққат билан эшитаётган қиз тараддудланиб қолганини кўриб, изоҳ беришга шошдим: — Унинг ўзи келмоқчийди, лекин озроқ мазаси бўлмай қолиб... Шунга, менга илтимос қилгандан кейин...

— Ҳа-а, — деди қиз ниҳоят излаган нарсасини топгандай юзи ёришиб.

Юрагим гурсиллаб уриб кетди. «Шу!» деган қатъий, заррача шубҳасиз қарорга келдим. Ниҳоят, ниҳоят топдим! Сал қопти-я кўрмай қолишимга.

Шунча хор, зор бўлиб турганим эвазига бу сулув билан би-ир мириқиб гаплашиб олай, дея энди бир-икки қадам қўйганимни биламан, қиз билан орамиздаги чамаси йигирма-йигирма беш ёшлардаги, сийрак қошидан жингалақ сочларига қадар сап-сарик йигитча осмондан

тушгандай пайдо бўлди-қолди. У мени ғажиб ташла-
гудай нафрат билан бошимдан оёғимгача кузатиб чи-
қаркан, ортига ўгирилмасданоқ амирона оҳангда: «Сен
боравер», деган эди, шуни кутиб тургандай, қиз инда-
масдан кетаверди. Учрашувнинг бу тахлит бемаъни
тугашини кутмаганимданми, бир зум каловланиб, га-
рансиб қолдим. Бу орада йигит мени кузатиб бўлди
шекилли, гапнинг даромадини вишиллаб дўқ уришдан
бошлади:

— Оғзим бор деб тўғри келган қизга гап отавера-
сизми, ака?

Ҳар қалай, унинг пўписасида зўраки чираниш ало-
матлари ҳам бор эди. Буни сезиб мен ҳам баланддан
келдим:

— Оғиз меники бўлгандан кейин истаган одамимга
гап отаман-да, ука.

— Инсоф ҳам керак-да, ака. Кўринишдан туппа-
тузук одамга ўхшайсиз-ку... — сал шаҳидан тушди
йигит.

Узи сабр косам тўлиб турган эмасмиди, мурсога
ўтиш ўрнига портлаб кетиб:

— Бориб тошингни терсанг-чи! — дея ўшқириб бер-
дим ҳали ёдимдан чиқмаган ҳақоратни қайтариш имко-
нияти туғилганидан ич-ичимдан қувониб.

Афтидан, маллавоё ҳам жаҳли бурнининг учида ту-
радиганлардан шекилли, титраб, гезариб кетди.

— Чеккароққа ўтайлик бўлмаса, ака.

Ёқалашув ҳидини сезиб қоним қизий бошлади, беих-
тиёр муштларимни маҳкам қисдим.

— Ўтсак ўтаверамиз-да.

Қишлоқдан келгани билиниб турган, назаримда то
ётиб қолгунча ҳалол олишадиган маллавоё муносиб жой
излаб атрофга аланглади. Мен ҳам беихтиёр унга ше-
рик бўлдим-у, баногоҳ: «Агар ҳамхонам кутган қиз бу
бўлмаса-чи... — деган хаёлдан баданим музлаб кетди.—
У қиз энди келса-я...»

— Менга қара, ука, — дедим сал ҳовурдан тушиб,—
мен бу ерларни беш бармоғимдай яхши биламан. Ҳов
анави ерда каттагина ер ости ўтиш жойи бор. — Мен
ишхонамиз тепасидаги соатга кўз ташлаб олдим. — Роп-
па-роса икки соатдан кейин ўша ерда кўришсак, май-
лими. Ҳозир мен бу ердан кетолмайман, зарур ишим
бор.

— ...Арпа уни баҳона экан-да, ака, — масхараомуз тиржайди маллавой.

Қон миямга тепди.

— Менга қара, ука, агар икки соатдан кейин ўша ерда бўлмасам, йигит эмасман.

Қишлоқ жойларда айтиладиган энг қаттиқ қасамни эшитган йигит сал хотиржам тортди.

— Бўпти.

Маллавой кетди. Асабий зўриқишдан баттар мадорим қочиб, лаънати «пост»имга амаллаб қайтдим-да, кўнгилчанлигимга минг-минг лаънатлар ўқиган кўйи аччиқ ичакдай чўзилган бемаъни машғулотимни — ўтган-кетганларни кузатишни давом эттирдим.

Бир сўзни ҳадеб сақичдай чайнайверсангиз бора-бора унинг асл маъносини бутунлай ёддан чиқариб қўйганингиз сингари, мен ҳам одамларни кузатавериб чарчабманми, сал қолибдики, асл ният хотирамдан фаромуш бўлишига. Фақат ғайришуурий тарзда: «Мана бу жувон иккинчи маротаба бу ердан ўтаяпти», деб ўзимча қайд қилиб қўярканман, «иккинчи»нинг маъноси сўнгги лаҳзада онгимга етиб борди-ю, мен андак сергак тортиб, ўн қадамча наридан ўтиб бораётган жувонга қизиқиш билан қарадим.

Ким билади, сўнгги пайтларда жуда кўп такрорланаётган биомайдон, оҳанрабо тўлқинлари деган тушунчалар чиндан-да моддий мавжудми ёхуд барини жувоннинг жовдираб турган кўзлари ошкор этиб турармиди, ишқилиб, унинг мен тарафга тез-тез, бироқ ўғринча, айна пайтда хавотирланиб ва тоқатсизланиб қараб-қараб қўяётганини кўришдан аввал ҳис қилдим. Жувон ёлғиз эмас эди: бағрида чақалоғи, ёнида эса сийрак чўққи соқолли, бахмал дўппи, қора лас чопон кийган, лашлушларга тўла иккита тўрва халта кўтариб олган олтиш ёшлардаги, қадди букилган, озғин чол.

— ЦУМга кириб-чиқиб, кетсак-кета қолайлик эмаса, — деб қолди чол ҳарсиллаб оғир-оғир нафас оларкан.

— Ҳозир, ота, ҳозир.

Янглишишим мумкин эмасди: жувоннинг товуши изтиробдан титраб кетди. У яна менга, йўқ-йўқ, айнан менга эмас, ён-атрофга тоқатсизланиш, жониқиш, ваҳима, ғусса, илинж, қўрқув ҳиссиётлари қоришиқ ни-

гоҳини тикаркан, туйқусдан теп-текис йўлда қоқилиб кетди-ю, қўлидаги чақалоғи учиб кетишига бир баҳя қолди. Жон ҳалпида энгашиб қолган жувоннинг ёнига икки ҳатлашда етиб келасола чақалоқни кўтариб олишга кўмаклашарканман, ўз-ўзимга гапираётгандай: «Агар фалон ойномада ишлайдиган фалончини кутаётган бўлсангиз, у касал бўлиб шифохонага тушиб қолди, мен унинг ўртоғи бўламан», деб шивирлашга улгурдим. Амаллаб қаддини ростлаган жувон эшитилар-эшитилмас титроқ овозда «Раҳмат», деди. Мен бошимни кўтардим ва жувоннинг кўзлари жиққа ёшга тўлганини кўрдим.

— Кўзингга қараб юрсанг бўлмайдима, — жеркиб берди уни чол.

Чолнинг товушидан чўчиб кетдим, тўсатдан биғиллаб йиғлаб юборган чақалоғини маҳкам бағрига босиб олган жувон ўпкаси тўлиб «Азимжоним»ми, «Измжоним»ми деб шивирлади-да, оғир хаста мисоли оёқларини базўр судраб, Марказий дўжон томон юрди. Чол унга эргашиди.

Мен жойимга қайтиб, қош қорайгунча, тахминан яна бир соат ўз вазифамни адо этгач, ер ости йўлаги қайдасан, дея йўлга тушдим...

— Саёқ юрган таёқ ейди, — деди рафиқам моматалоқ бўлиб шишиб кетган ўнг қовоғимга нам сочиқни босаркан, менинг ўнинчи бор айтаётган «Уришаётганларни яраштирмоқчи бўлгандим», мазмунидаги изоҳимни бошини сарак-сарак қилганча, бир оғиз сўзимга ҳам ишонмасдан эшитаркан.

V

Эртаси куни чошгоҳга яқин қора кўзойнагимни тақиб ҳамхонам ётган хонага кириб келдим.

— Келдимиз? — унинг оғзидан чиққан биринчи сўз шу бўлди.

Саломимга алик олмагани, ҳеч бўлмаса кўзойнак таққанам боисини сўрамагани учунми, — хом сут эмган бандамиз, ахир: кўнгилнинг туб-тубида жойлашиб олган худбинона ҳислардан қутулиш осон кечмайди, — жиндек оғриниб, ўзимни гўлликка солдим.

— Ким?

Баайни ҳаёт-мамоти ҳал бўлаётгандай қаддини тик-

лаб олганча менга суратдай қотиб, ҳаттоки киприк қоқмай термулиб турган ҳамхонам саволимни эшитиб, жонсиз одамдай тўшакка гуп этиб қулади.

— Бормадингиз... нега... нега... ахир... — пичирлади у, лаблари аранг қимирлаб.

Унинг овозидаги беадад тушкунлик, изтироб-аламдан юрак-бағрим ўртаниб кетди.

— Бордим, ука, нега бормай, — дедим ўпкам тўлиб.

— Келдими... келдими... — ҳовлиқиб сўради бемор.

— Биласизми, ука...

— Келдими? Келдими?

Билдимки, аниқ жавоб айтмагунимча ҳамхонамнинг қулоғига бошқа гап кирмайди.

— Менимча... Келди, ука, келди.

Аввало Сўз бўлган... Сўз жон бахш этди. Мисоли кўринмас фаришта бемор устидан сеҳрли таёғини юрғазиб ўтди-ю, «Тур ўрнингдан, сен соғломсан...» деди...

— Келди! Келди! Келди!..

Кўзларидан учқунлар сачраб кетган ҳамхонам так-бир ўқиётгандай шу биргина сўзни тез-тез энтикиб, ҳансираб, титраб-қақшаб такрорларкан, икки-уч марта ўрnidан сапчиб туриб кетишга жон алфозда уринди, аммо ҳар гал мадори етмасдан ўринга қулайверди. Дарров елкасидан бир муддат босиб туриб, уни тинчлантиришга уриндим. Шунда ҳамхонам тирсакларимни маҳкам қисимлаган ҳолда, нафаси етмай қолаётганидан оғзиғни каппа-каппа очиб, сўзларини чала-чулпа айтганча қизғин миннатдорчилик билдиришга тушиб кетди.

— Бўлди, ука, бу гапларнинг нима кераги бор? — дея уни тинчлантиришга уринарканман, туйқусдан «Мен адашган бўлсам-а, у қиз келмаган ё келган бўлсам ҳамхонамни кўрмагач, индамай изига қайтган бўлса-я», деган гумондан юрагим музлаб кетди.

— Кепти... билгандим... мен... раҳмат... минг-минг... илойим... сиз...

Ниҳоят, тамом нафаси бўғилиб, энтикиб қолган ҳамхонам иккинчи бор ўринга жонсиздай қулаб тушди. Бироқ ҳамон ихраб-қалтираб қўяётганидан, дармонсиздай туюлган бармоқлари тўшакни асабийғижимлаётганидан ҳамхонамнинг бутунлай ўзига келиб улгурма-

ганини, эҳтимол, ўзидан дарак бера бошлаган тутқаноқнинг авж нуқтаси ҳали олдинда эканини тусмоллаб ва бу жараёни секинлатиш, наинки секинлатиш, имкони бўлса бир йўла тўхтатиш илинжида оёғи куйган товўқдай типирчилаб қолдим. Аммо менинг елиб-югуриб парвона бўлишларим, ёстиқ-чойшабларни тўғрилаб, обкелган у-бу нарсаларимни зўрлаб тиқиштиришларим ҳам, афтидан, ўз самарасини бермас, иллө, ҳамхонам менинг жонсарак бўлиб қолганимни кўрмаётгандай, бошқа мавзуларда бошлаган гапларимни эшитмаётгандай, ўттиз чақирим масофани босиб келган чопағон мисоли ҳарсиллаб, оғир-оғир нафас олиб, бир муддат шифтга қараб ётгач, аниқ-тиниқ қилиб, лекин заиф овозда деди:

— Мен билувдим... Бир кўришда таниб олишингизни билувдим... Уни бир кўришда... таниб олмаслик мумкин эмас...

Ноўрин мақтовдан ўнғайсиз аҳволга тушиб қолдим. Шунинг учун дангалига кўчиб қўя қолдим:

— Ростини айтсам, ука, мен бир эмас, уч-тўртта қизни сиз кутган қиз деб ўйлаб, уларнинг барига омонатингизни топширдим. Мен ҳозир уларни бир бошдан таърифлаб берай, сиз сарагини саракка, пучагини пучакка ажратиб, керагини танлаб оларсиз, — дедим хи-жолатпазлиқдан қутулиш учун гапимнинг охирини ҳазилга буришга уриниб.

— Бир кўргандаёқ.. танимадингизми? — деди ҳамхонам гўёки мен осмондаги қуёшни кўрмай қолгандек ҳайратланиб, айни пайтда кўнглига озор етганини, ҳафсаласи пир бўлганини яшириб ҳам ўтирмаган оҳангда.

— Ҳа, энди, ука, бунинг учун менда сизнинг кўзингиз, ҳеч бўлмаганда юрагингиз бўлиши керак эди. Шундай бўлсаям, сиз аввал бир эшитиб кўринг-чи, зора...

Мен бошладим. Ҳар эҳтимолга қарши, рақам салмоқлироқ бўлсин дея, менга тошимни териб юравершим кераклигини маслаҳат берган қизниям ҳисобга қўшиб, санокни ўшандан бошладим.

Ўзи аслида кишининг, айниқса, бир кўрган одамингизнинг ташқи қиёфасини тасвирлаш расомлар ёинки изқуварлар эплайдиган вазифа-да. Кеча еган овқатини базўр эслайдиган мендай паришонхотирроқ одам учун бу вазифа ғирт азобга айланди. Шунча зўр бериб ўйланаман, шунча пешонамни эзғилайман, шошганда

«лаббай» топилмагани сингари, қани энди ўша шад-дот қизнинг устидаги либосини эслай олсам! Либоси-ку, майли, айтайлик, учинчи-тўртинчи даражали маса-ладир, лекин унинг юзини тасвирлашга келганда бу-тунлай калаванинг учини йўқотиб, довдираб қолдим. Хўп, «сулув» дедим, «сочи бу ердан», деб сочи қаер-данлигини кўрсатиб қўя қолдим, яна нима дейиш мум-кин? «Сарвқомат» дейинми? Ё бўлмаса «лабига бўёқ суртилган», дейинми? Ҳозир қайси қиз лаббўёқсиз юра-ди. «Бетида упаси бор эди», дейинми. Хуллас, «қизнинг иқкита кўзи бор эди», қабилидаги гаплардан нарига ўтолмай миждовланиб турганимда, мени жон қулоғи билан эшитаётган ҳамхонамнинг сабр косаси тўлди шекилли, кўмакка шошилди:

— Ака, мени гапирганингизда нима деб жавоб қай-тарганини айтсангиз бўлди.

Вазифам бирданига бунчалар енгиллашганидан хур-сайд бўлиб кетдим.

— «Тошингни тер», деди, — дедим оғзим қулоғимга етиб.

Ҳамхонам бемажол қўл силтади.

— Кейингиси?

Равшанки, соқов қиз дарҳол ҳисобдан ўчирилди. Бироқ мен деярли юз фоиз ишониб турган, ҳамхонам-нинг хаста эканини эшитиб чин кўнгилдан таассуф бил-дирган, ҳатто ўхшатиб туширилган бир мушт еб, куним кўзойнакка қолишига сабаб бўлган қиз ҳам чиқитга чиққач, тарвузим қўлтиғимдан тушиб сувга бўктирил-ган нондай шалвираб қолдим. Ҳамхонамнинг ранг-рўйига-ку, қараб бўлмасди; шунданми ё мендан наф-ратланиб кетдими, у ёнбошига ўгирилиб олди. «Та-мом, — хулоса қилдим ўзимча. — Тамом-вассалом».

Хонага пашша учса эшитилгудай оғир сукунат чўк-ди. Ўрин билан битта бўлиб ётган беморга қарашга юрагим дов бермасди; озгина қимирласам ҳам ўрин-диғим ғижирлаб кетишини билганимдан қилт этмай ўтириб, оёқ остяга тушиб қолган бир дона конфет ат-рофида ғужғон ўйнаётган чумолиларни кузатардим. Уят, номус, айбдорлик туйғулари залвори ошиб бора-ётган юкдай елкамдан тобора каттароқ куч билан бо-сиб келар, назаримда, тезда дод солиб хонадан отилиб чиқиб кетадигандек эдим.

— Бўлдими? — қатл ижросига бораётган маҳбус ми-соли тақдирга тан берган алфозда сўради ҳамхонам.

— Йўқ, — дедим овозим аранг чиқиб, — яна битта бор. Лекин у қиз эмас, жувон. Чақалоғини кўтариб олган. Ёнида отасими, қайнотасими бор. Мен томонга кўп қаради. Ҳар эҳтимолга қарши бориб, сизнинг касал бўлиб қолганингизни айтдим.

— У-чи?

Чўкаётган одам хасга ёпишади. Ҳамхонамнинг овозида ҳам илинж шарпалари сезиларди.

— Тўғри, жувон индамади, лекин, менимча, кўзига ёш тўлди. Рангиям оқариб кетди...

— Индамадими? — зорланиб сўради сўнгги илинжи ҳам чил-парчин бўлган ҳамхонам.

— Индамади... — минғирладим мен. — Фақат боласини маҳкам бағрига босиб «Азимжоним»ми, «Измжоним»ми деб икки марта...

— Нима?! — чинқираб юборди ҳамхонам.

Чўчиб бошимни кўтардим. Ҳамхонам... кўзлари шокосасидан отилиб чиқиб кетгудай аҳволда, оғзини ёпишнция унутиб менга қадалиб турарди.

— Нима, нима? — сўрадим ҳайрон бўлиб ўз навба-тида.

— Нима деди?

— Индамади, дедим-ку...

— Боласини айтяпман, боласини!..

— Аниқ эшитолмадим, лекин, менимча, икки марта ё «Азимжоним», ё...

— «Измжон»... — гапимни яқунлаган ҳамхонамнинг лаблари титраб кетди. Сўнг нимадир демоққа бир-икки чоғланганда ҳар гал оғзи қийшайиб, ияги дир-дир қалтирайвергач, ахири бир амаллаб жилмайиб қўйишнинг эвини қилди-да... — Измжо-он... — деб шивирлади юрагидаги бор ғуборлардан тозаланаётгандай узун нафас чиқараркан. — Измжон... Измжон... — Бу ғалати исмдан мадор олаётгандай пичирлаб такрорлашни қўймаётган ҳамхонам туйқусдан менга бир зум лол бўлиб термулиб қолди-ю, бирдан... «Бу ўша! Уша!» деб ҳансираб, титраб, тўлиқиб, илжайишга уринаркан, лаблари қийшайиб кетди-ю, яна «Уша» деганча ҳўнграб йиғлаб юборди...

Ҳайрият-эй...

Ҳамишадагидай, омад кутилмаган жойдан чиқиб қолганини қаранг...

Ё раб, ким экан у эркак кишининг кўз ёш тўкишига гувоҳ бўлиб ўтиришни энг оғир вазифалар қаторига

қўшган. Бекорларни айтибди. Ичга ютилган кўз ёшдан ёмони йўқ. Қўлларимни синдириб юборгудай куч билан чангаллаб олган ҳамхонам титраб-қақшаб, бир нималарни айтишга уриниб энтикиб-бўғилиб қолар, кўзларидан дувиллаб қўйилаётган ёш унинг заъфарон юзини ювар, энди тасалли бермоқ зарурати қолмаганини англаб турганим боис, бу манзарани қониқиш, ҳаттоки ботиний ҳузур ила кузатиб турардим. Йиғла, укам, йиғла; аламларинг кўз ёшига қўшилиб оқсин, изтиробларинг кўз ёшингга қўшилиб ювилсин; кўнглингда қад ростлаган ваҳм музликлари қайноқ кўз ёшларинг тафтидан эриб кетсинлар. Йиғла, укажоним, тўйиб-тўйиб йиғлаб ол...

Ниҳоят, орадан ўн-ўн беш дақиқа ўтиб, ҳамхонам энтикиб, ҳиқиллай бошлаганини кўргач, амаллаб қўлларимни пўлат чангаллардан суғуриб олдим-да, хонани тарк этдим.

Эртаси кунни қўнғироқ қилиб, бўлим бошлиғидан ҳамхонам шифохонага тушганидан бери биринчи бор, йигирма тўрт соатдан буён, гўдак мисоли пишиллаб, хотиржам, алаҳламасдан, ширингина уйқуда ётганини билиб олгач эса кўнглим бутунлай хотиржам тортиди.

Таассуфки, худди омад мисоли, фалокат ҳам кутилмаган жойда, кутилмаган пайтда пайдо бўлиб қоларкан...

Сешанба кунни шифохонадан қўнғироқ қилишиб, зудлик билан етиб келишимни сўрашди. Ҳовлиқиб келган заҳотим биринчи қаватда кутиб турган мудир қўлтиғимдан олиб чеккароққа бошлади. Ҳамхонамнинг аҳволи оғирлашганмиш. «Ахир, ўтган кунигина кўриб эдим, яхши бўлиб қолганди-ку», — дедим ҳайрон бўлиб. «Биз ҳам шу фикрда эдик, — афсусланиб бош чайқади дўхтир. — Бироқ бемор танасининг кўплаб ички узвлари илвираб қолган экан, айниқса юраги, мана энди таъсири сезила бошлади...» Тиббий ваъз охирида мудир менга тик қараб туриб деди: «Бардам бўлинг. Биз қўлимиздан келган барча тадбирларни кўряпмиз, албатта, лекин... кафолат йўқ...» «Нега, нега ахир, — ҳамон қулоқларимга ишонгим келмасди. — Камбағалнинг оғви ошга етганда... шу экан-да...» Мудир эътирозларимга қўлларини икки ёнга кенг ёзиб, елка қисиш билан жавоб қайтаравергач, тайинли изоҳдан умидимни узиб, юқорига чопдим...

Нечукдир пешонаси ҳам докада танғиб ташланган ҳамхонам қуриб, қовжираб кетган лабларини аранг қимирлатиб, менинг устма-уст қалаштириб ташлаган саволларимга:

— Шун... дай бўп... қол...ди... ака... — деб жавоб қайтарди.

— Нега, нима учун ахир? — ҳамон шу саволларнинг жавобини тополмай хуноб бўлардим мен.

— У ёғи... энди... бизга... но... аён... Биласизми, ака... — қийналиб, базўр «қулт» этиб ютиниб олди адоқсиз армон, интиҳосиз ўкинч акс этаётган нигоҳини шифтга тикиб, киши фақат ўз-ўзига сўзлагандагина туядиган илоҳий фараҳ, қувонч оҳанглари сезила бошлаган руҳда гапида давом этган ҳамхонам, — ...биз... ҳар йили... сунбуланинг биринчи... шанбасида... фаввора ёнида учрашамиз... Шунга аҳдлашганмиз... биринчи учрашувимиз ҳам шу ерда бўлган... ўшандан бери... қаерда бўлсак ҳам... қандай қилиб бўлсаям... этиб келамиз... Шундай... Мен... бу йил... жуда уят бўлди... Ишқилиб, кечирган бўлсин... У кепти... Ҳар йили келади... Гаплашолмасак ҳам... бир-биримизни кўриб... омонлигимизни билиб... сўнг... орқасидан бориб... олдидагиларга билдирмасдан... вокзалгача... кузатиб... деразадан қараб қолади... Йиғлайди... кўп йиғлайди... Шунда... ўзимни ўзим ўлдиргим келади... Энди... мен... — ҳамхонам ненидир англаб етгандай туйқусдан ўрнидан отилиб туриб, ўт бўлиб ёна бошлаган кўзларини менга тикдида: — Акажон! — деди ёлвориб. — Энди... энди мен бо-ролмасман... Шунга... сиздан илтимос, келаси йили ҳам, сунбуланинг биринчи шанбасида... ўзингиз...

— Қўйинг-э, ука, — дедим баданим музлаб кетган бўлса-да, андак жеркиб гапиришга уриниб, — арзимаган дардга шунча ваҳимами?! Ҳозиргина дўхтир билан гаплашдим, nasib қилса, икки-уч кундан кейин оддек бўлиб кетасиз, ўйланманг, ҳали кўп учрашувларга чиқасиз.

Гапларимни тоқатсизланиб эшитаётган ҳамхонам бир-икки қур недир деб эътироз билдиришга чоғланиб, оғиз жуфтларкан, ногаҳон қаттиқ йўтали тутиб қолди. У, бўйин томирлари ўқлоғдай бўртиб қув-қув йўталаркан, ёстиғи остидан қип-қизил тусга кирган рўмолчасини пайпаслаб топиб олиб оғзига босди. Сесканиб кетдим.

— Илойим.. Уҳ-хў!.. Уҳ-хў!.. Айтганингиз келсин..
Уҳ-хў! Уҳ-хў!.. Мабодо... Уҳ-хў-ў!..

Ҳамхонам ўпкаси узилиб кетгудай қув-қув йўталганча энтикиб, энгашиб қолди.

— Бундай қилсак-чи, ука, — беморнинг азобини биров бўлса-да, енгиллатиш мақсадида масаланинг амалий томонига кўчдим, — сиз менга ўша сулув қизнинг адресини беринг, мен ё телеграмма жўнатай, ё ўзим бориб...

Ҳамхонам юзига сув сачрагандай чўчиб ўзини орқага ташларкан:

— Йўқ! Йўқ! — дея қип-қизил қон бўлган рўмолча тутган қўлини кўтарди жон ҳолатда. — Йўқ!

— Нега ахир?

— Йўқ! Йўқ! Бўлмайд!

— У... бировнинг хасмими?

— ...

Бир сукутки, ҳар қандай жавобдан кўра равшанроқ эди.

Ҳамхонам шилқ этиб ўринга қулади.

Эшикдан бош суққан мудир мени имлаб чақирди.

Ҳовлига чиқиб, сигарета тутатдик.

Кечга бориб, менга яна киришга изн беришди.

Ҳамхонамнинг аҳволи баттар оғирлашган эди.

Шўрлик, шамдай сўниб борарди...

Бутун вужуди алангаи оташ бўлиб ёнаётган, лаҳза сайин қовжираб кетаётган лабларига ҳамшира нам пахта босиб-босиб қўяётган ҳамхонамнинг кўзи менга тушиб, хурсанд бўлганини билдиришга уринаркан, бўғзидан ҳирқирашга ўхшаш товуш чиқди, холос. Пиқ-пиқ йиғлаётган ҳамширани чиқариб юбориб, ўрнига ўзим ўтирдим.

Ниҳоят, не бир зўриқишу жонимни ўртаб юборган азоблардан сўнг ҳамхонам — менинг ялиниб-ёлворишларимга қарамай — лабларини жуфтлаштира олмаётгани боис бир амаллаб:

— Шундай... бўп қолди... — дея сўзларини бўлиб-бўлиб пичирлади. Сўнг ҳарсиллаб, калта-калта нафас олиб, тез-тез кўтарилиб-туша бошлаган кўкрагига қўлларини оборишга уринаркан, қўшиб қўйди: — ...ака...

Дўхтир кириб эмлаб кетгандан кейин, сезишимча, ҳамхонамнинг аҳволи бирмунча ўнгланди. Ҳатто менинг юрак ютиб: «Исми жуда ғалати... Измжон, мабодо ўз-

ларига тегишли эмасми?» деб берган саволимга, анчайин дудмалроқ бўлса-да: «Шундай бўлишиям мумкин эди», дея жавоб қайтарди. Шу сўзларни айтаётган маҳал унинг юзи изтиробдан буришиб кетганини кўриб, дарҳол мавзуни ўзгартиришга шовдим. «Ҳамхонам тузалиб олаверсин-чи, — деган қарорга келдим, — кейин ҳаммасини билиб оламан...»

Не қилайки, элбурутдан қувонган эканман, шам ҳам сўниш олдидан бир бора ёрқинроқ ёниб оларкан...

Орадан беш дақиқалар ўтиб, билмайман, дорининг таъсири тугадими, ҳамхонам совқотаётгандай қунишиб, тишлари бир-бирига такиллаб урилаверди; кейин бирданига бўғриқиб, лаблари яна қовжираб кета бошлади; ҳозиргина ёниб турган нигоҳи лойқаланиб, маънисизлик касб этди.

Ҳушим бошимдан учиб, жон ҳолатда эшикни дўкирлатиб урдим. Чопиб келган дўхтир ҳамхонамни бир йўла икки марта эмлади. Бироқ бемор ўзига келиш ўрнига тўлганиб, алаҳлай бошлади. Дўхтир унинг елкаларидан маҳкам тутиб лаҳза сайин қувраб кетаётган лабларига нампахта босиб турди: мен эса дўхтирнинг ишораси билан ҳамхонамнинг дир-дир титраётган қўлларини уқалайвердим, уқалайвердим. Ҳамхонам бам-соли жуда муҳим бир нимани айтиб қолмоқчи бўлаётгандай жон-жаҳди билан тўлганиб уринар, аммо томоғидан оташ ҳовурга қўшилиб қандайдир сўзларнинг узуқ-юлуқ бўғинларигина чиқар, улардан эса ҳеч нарсани тушуниб бўлмасди.

Билмадим, шу алпозда неча фурсат ўтди, бу орада жиққа терга ботган дўхтир халатини ечиб ташлаб, битта кўйлакда қолди; бир пайт мен... ҳамхонамнинг қоқшоқ, қуруқ суюғи қолган қўллари титрашдан тўхтаб, музлаб бораётганини ҳис қилдим, ҳушим бошимдан учиб дўхтирга қарадим. У ҳамхонамнинг кўксига энгашиб, қулоғини бир муддат юрак устига босиб тургач, бошини кўтараркан:

— Тамом, — деди пичирлаб.

Ҳали бу мудҳиш ҳукм маъноси онгимга етиб бормасидан ҳамхонамнинг кўкариб кетган лаблари билинар-билинмас қимирлагандай бўлди ва мен:

— Апти... қайим... ака... — деган сасни илғашдан кўра кўпроқ ҳис қилдим.

— У... у гапиряпти! — қичқириб юбордим мен.

Бошини кўтарган жойида ҳайратдан донг қотиб қолган дўхтир:

— Қўлини уқаланг! — деб бақирди менга, ўзи эса жон-жаҳди билан ҳозиргина ўзи «тўхтади» деб ҳукм чиқарган юракни массаж қила кетди.

Худди шу лаҳзада:

— Тўхта...анг... — деган яна бир заиф сас эшитилди ва дўхтир иккаламиз беихтиёр бу сўровга итоат этдик. — Ваъ...да бе... ринг... а-ка... келаси йили...: сунбула...нинг бир...инчи... шанба...си... бо...риб ўзин...гиз...: Ваъ...да...

Мендан олдинроқ ўзига келиб улгурган дўхтир жон ҳолатда бошини ирғаб, «Рози бўлинг! Рози бўлинг!» ишорасини қилаверди.

— Ваъда бераман! — дедим ўпкам тўлиб.

Шунда, ёраб, ҳамхонам қўлларимни пайпаслаб топгач, билагимдан маҳкам чангаллади-ю, юзи бир лаҳзагина илоҳий ёғдудан ёришиб кетиб... шу ҳолида кўкрагимга шилқ этиб тушди...

Кўнглим бўм-бўш бўлиб қолди.

Зулмат ридосига чулғанган кимсасиз кўчаларда узоқ тентиб юрдим...

Азим пойтахтга не излаб келган эдинг, укажон... Бир ихлос қўйган одамингки мен бўлсам... Ахир, буқдай ўйлаб кўрсам, ўзимни сенинг саховатпеша ҳимоячинг санаб, худбинона ҳисларимни қондириб юраве-рибман-у, лоқал бир бора қайдан, не ниятда бу мазгилларда сарсон-саргардон бўлиб юрганинг билан астойдил қизиқиб кўрмабман...

Азим пойтахтга не истаб келган эдинг, жигарим...

VI

Котиба қиз қучоқ-қучоқ ҳужжатлар ичидан топиб берган адрес тўғри, бунинг устига, худо ёрлақаб, телеграмма ҳам ўз вақтида етиб борган экан, эртаси куни пешинларга яқин гулли чийбахмалдан қилинган қора жегдасининг кўкрагига тақиб олган уч-тўртта медалини шиқирлатиб етмиш ёшлардаги муштдайгина мункиллаган чол билан муттасил ичаверганидан бўлса керак, гўштдор чўтир бурни шолғомдай қизариб қол-

ган ўттиз беш ёшлардаги эркак «Вой, улим... Вой, укам...»лаб кириб келишди.

Силласи қуриб йиқилаёзган қарияни ҳамширалар суяб қолишиб, сув-пув тутқазишаётган палла бу манзарани кузатиб туришга ортиқ тоқатим етмай шифоҳонадан чиқиб кетдим.

Орадан бир соатлар чамаси вақт ўтгач, мудир ишхонага қўнғироқ қилиб, марҳумнинг акаси мен билан гаплашмоқчи бўлаётганини айтди. Рози бўлдим.

Одатдаги мулозамат, ҳол-аҳвол сўрашиниш, ҳамдардлик изҳоридан сўнг ака мақсадга кўчди:

— Дўхтирларга айтсангиз, салафангами ё брезентгами ўраб беришса.

— Нимани?

— Ўликни, ака, ўликни. Бўлмаса пойизга чиқармайди.

— Ҳали поездда обкетасизларми?

— Номи улуғ ишхоналарингиз битта мошин топиб беролмагандан кейин, пойизда обкетмай, кўтариб кетамизми, — айнан шу саволимни кутиб турган шекилли, ака пихиллаб қулиб, мени узиб олди. — Ё такси пулини чиқариб берасизларми?

Дастакдан хунук пишиллаши аниқ эшитилиб турган бу одамни ёмон кўриб кетдим.

— Мен ҳозир етиб бораман. Кутиб турингизлар. Бирон нима ўйлаб топармиз.

— Майли, ака, кутамиз.

Нимаям ўйлаб топардим. Хизмат мошинаси эшик ёнида буйруғимга маҳтал турсаки...

Одатда, бундай мушкул вазиятларда мия ҳам тез ишлаб қолади. Дорилфунунда кўп йиллардан бери иқтисоддан дарс берадиган, нечукдир ёзув-чизувга ихлоси тушиб қолган, ҳар гал янги мақоласини кўтариб келганда иккала қўлини кўксига қўйиб, «етса жони, етмаса мошинаси» хизматимизга тайёр эканини пеш қилиб турадиган фан номзоди Ҳосил акани эслаб қолиб, дарҳол қўнғироқ дастагини кўтардим. Бахтимга домла уйда экан. У кишининг ширин суханини эшитиб ўтиришга вақт йўқ эди. Шунинг учун дарҳол масалани кўндаланг қўйдим.

— Қўлимда учта мақолангиз турибди, мен уларни бирлаштириб, ўн-ўн беш қоғозли бир нима қилиб бераман...

— У, укажон! Тилингизга шакар!.. — дея қизғин миннатдорчилик билдиришга тушиб кетди домла.

— Тўхтаб туринг. Раҳмат айтишга улгурасиз. Аввал гапимни охиригача эшитинг. Мен номингиздан мақола тайёрлаб бераман, фақат эвазига бир хизмат бор.

— Буюринг, ука. Етса жоним, етмаса мошинам...

— Бир майитни...

— Нимани?

— Мурдани!.. Хуллас, майитни Самарқандга обориб ташлаш керак.

Домланинг нафаси ичига тушиб кетди-ёв, жим бўлиб қолди.

— Хўш?

— Шу, ука... Мақола чиқиши аниқми ўзи?

— Аниқ. Ҳозир ўн биринчи сонни тайёрлаяпман. Шу сонда чиқасиз. Умуман, домла, бу томонини ўйламанг, мақола чўнтагимда деб ҳисоблайверинг.

— Шу.. ука, кичкинагина суратимизни ҳам қўшиб, дегандай...

— Келишдик. Кичикроқ оқ-қора суратингиздан ташлаб кетарсиз.

— Раҳмат, укажон! Анов масалага келсак, сиздай укашонимизнинг илтимосини қайтарармидик! Майли-да, савобиям бор экан...

Ҳа, муғомбир, мақоланию суратини нақд қилиб олгандан кейин савобни эслашини!

— Бўпти, келишдик.

...Офтоб кўкда нур сочиб турган саодатманд кунларнинг бирида ҳузурингизга хушрўйгина қиз кириб келса-ю, дабдурустдан: «У ерим ундоқ... Бу ерим бундоқ...» деб ўзининг қадди-қоматини таърифлашга тушиб кетса, қандай аҳволга тушган бўлардингиз? Ўнғайсизланасиз, қисиласиз, фахрия тезроқ тугай қолсайди деб дилингизда илтижо қиласиз, ниҳоят уялиб ҳам кетасиз, тўғрими? Қўринишидан дуппа-дуруст, айниқса зиёлинамо одамлар остонаданоқ ҳовлиқиб: «Жуда сизлар боп нарса ёзиб келдим-да, энди ўзиям гўзал нарса, айниқса манави, манави ерлари...» дея «дурдона»сидан бақириб-чақириб парчалар ўқишга тушиб кетишса ҳам худди ўшандай аҳволга тушиб қоларкансан киши. Ҳамхонам буни ҳис қиларди шекилли, сўзамол воизнинг қаңшарига бақрайиб тикилиб ўтиравериш азобидан мени қутқариш учун бўлса керак, ўзи ўқиётган қоғоз-

даги керак-нокерак жойларга белгилар қўйиб ташлаб; «Шу ерларини зудлик билан тузатиб беринг, материал бугун босмахонага кетиши керак эди», дея қошимга етиб келиб турарди. Бундай олдиндан келишилмаган битим натижасида ҳар қандай безбет муаллиф ҳам ноилож «дурдона»сини ташлаб, кейинроқ хабар олишга ваъдани бериб, секингина чиқиб кетарди.

Ҳай, майли, ўпка-гиналар ўз йўлига.

Бош муҳаррир ўринбосаримиз ғамгин оҳангда: «Бандалик экан... Энди, имконини топиб, ёш ижодкор сифатида ойномамизда таъзия изҳор қилсак, сурати билан. Болапақир у-бу нарса ёзиб ҳам юрарди, шекилли. Имкони бўлса, ижодидан бир-иккита намуна ҳам киритсак», деб қолгандан сўнг марҳум истиқомат қилган зах хонага келиб, қучоқ-қучоқ қўлёмаларни титкиларканман, ҳамхонам — менга бу ҳақда бирон марта айтмаган бўлса-да — чиндан-да «шиғир» битишга ҳавасманд эканини, бироқ ақсари чала қолган, битганлари ҳам бадхатлиги боис, ўқиб бўлмайдиган «ижод намуналари» матбуот, хусусан, бировлар ўқиши учун эмас, фақат ва фақат ўзи учун, «кўнглини бўшатиб олиш» учунгина битилганига амин бўлдим. Назаримда, уч нуқталару сўроқ белгилари бот-бот учраётган мисралар эҳтиросга лим-лим қалбдан сачраган томчилар янглиғ қийноқ, изтиробли, айти пайтда мубҳамлик либосига бурканиб олган эди... Агар тақризларда суюб ишлатиладиган иборамни қайтарадиган бўлсам, «шиғир»ларнинг асосини шахсий дард ташкил этарди, холос... Аввалига таъзияномага мўлжаллаб: *«Яна тушларимга кириб келдими, Унутдим десам-да, унутмаганим. Яна ҳушларимга қутқу солдими, Қутмайман, десам-да, доим кутганим...»* банди билан бошланувчи «шиғир»ни олдим.

Сўнг: *«Ва ё Ҳумо қуши бошимга қўнар, Ва ё Ҳумо қуши учар бошимдан. Ҳар оқшом хобгоҳим кемага дўнар, Денгиз пайдо бўлар аччиқ ёшимдан... Тўлқинлар кемамни уради кўкка, Юлдузлар жаранглаб синиб тушади...»* мисралари билан бошланувчи «шиғир»ниям қўшдим. Аммо шу йил эрта кўклам ошхонада ўтирган маҳалимизда гапдан-гап чиқиб ҳамхонам: «Институтни ташлаб кетганимга ҳам етти йил бўлибди», деганини эслаб қолиб, айниқса, «етти» рақами менга ҳаминиши сирли, ғаройиб туюлгани учунми, шу рақам иштирок этган бошқа бир «шиғир» маъқулроқ кўринди:

Вақт холис замона фармонларига,
Дилимни ўртаган азоблар йитмас.
Даво топгум дедим армонларимга,
Етти йил етмади,
Етмиш йил етмас.

Нечук асорат бу, саркаш, саргашта,
Нечук жароҳат бу, маддалар битмас.
Нечук талофат бу, руҳга пайваста,
Етти йил етмади,
Етмиш йил етмас.

Мен энди олишмай қўйдим, енгилдим,
Юрак урар экан қутқу тарк этмас.
Қайга ҳам борардим, англадим, билдим,
Етти йил етмади,
Етмиш йил етмас.

Азизам, аҳвол шу. Нажот йўқ асло,
Ҳар лаҳза чеҳранг кўз олдимдан кетмас.
Сени унутмоққа уриндим, аммо
Етти йил етмади,
Етмиш йил етмас.

Сен қушсан, қўлимдан учган ногаҳон,
Не қилай, вақт бир зум орқага қайтмас...
Даво тополмади азобли армон,
Етти йил етмади,
Етмиш йил етмас.

Уйдаги гап кўчага тўғри келмайди.

Таъзияномага ҳам, ушбу шеърга ҳам матбуот юзи-
ни кўриш насиб этмаган экан. Тўғри, аввалига бу
фикрни кўпчилик қизгин маъқуллади, ҳатто уларнинг
мазмунни борасида маслаҳат берувчилар ҳам топилди,
лекин сўнгроқ: «Қандай бўларкин... Бу нарсалар уч
ойдан кейингина чиқса... уйдагиларнинг ярасини тир-
наб...» деган мулоҳазалар ҳам пайдо бўла бошлагач,
ўзим бориб уларни режадан олиб ташладим. Илло...
фаввора ёнида жовдираб ҳамхонамни кутаётган шўрлик
жувон сиймоси кейинги пайтларда тез-тез кўз олдим-
да пайдо бўлиб қолар, назаримда, у аёл ойномада ҳам-
хонамнинг қора рамкага олинган суратини кўриб қол-
гудай бўлса, сўнгги илинжидан ҳам ажралиб қолади-

гайдек эди. Устига-устак, ахир, ваъда берганман, келаси йили, сунбуланинг илк шанбасида, Навоий театри биноси қаршисидаги ертўлага тушадиган зина ўралган тизза бўйи панжара ёнида ўша аёлни кутиб олишим керак...

Яхшилаб ўйлаб қарасам, ҳар қалай, ҳамхонам ҳақида баъзи бир маълумотларга эга эканман. Масалан, ўтган йили сажжизинчи март арафасида Олой бозорига гул олгани борганимизда, у дарвоза ёнида «Гарячий самса, заказ самса!» деб қичқираётган дўмбоққина, қисик кўзли йигитга ишора қилиб: «Манови йигит билан уч йил бирга ўқиганмиз, калласи зўр эди», деб қолганди. Оёғимни қўлимга олиб Олойга югурдим. Бахтимга, бозорни бошига кўтариб қичқираётган йигитлар орасидан қисик кўзли сомсапазни дарров топа қолдим. Бироқ сомсапаздан тайинли бир гап олишнинг иложи бўлмади; у менинг саволларимни хушламай, ошкор ижирғаниб эшитиб турди-турди-да, кўрсатган суратимга безътибор назар ташлаб қўяркан, «ўқиган бўлсам бирга ўқигандирман, нима қипти шунга?» деди ўдағайламоқдан бери бўлиб. «Шу... бир эслаб, у ҳақда гапириб берсангиз», дедим музтар бўлиб. Қаловланиб қолганимни кўрган сомсапаз баттар тутақиб кетди: «Ҳа, ана, ўқиганман. Уч йил. Юрарди довдирга ўхшаб. Бир қизиям бор эди. Туркистонданмиди-ей... Учинчи курсда ўқишни ташлади-кетди. Бир пайт қарасак, ҳалиги қиз ҳам жўнаворган... Хўш, бошқа саволлар борми? Борми? Э, ока, қўйинг, бошимни қотирманг! Агар жуда сўроқ қилгингиз келаётган бўлса, керакли жойга чақириб, кейин сўранг!» Изза бўлиб, ортимга қайтдим...

Яхшиям шу кунни ҳамхонамнинг бир қучоқ қўлёмаларини ўзим билан уйга олиб келганим. Қийналиб, ҳижжалаб, катталаштирувчи ойнадан қараб бўлса-да, уларнинг бир қисмини тунни билан ўқиб чиқдим. У, битикларнинг бош қаҳрамони агар ҳамхонамнинг ўзи бўлса, — бунга менинг заррача шубҳам йўқ эди, — ўшал кичкинагина вужудга бунчалар эҳтирос, бунчалар изтиробу азоблар пўртанаси қандай сиғди экан? Ё ўшал азоблар исканжасимикан унинг вужудини сиқа-сиқа абгор аҳволга солиб қўйган. Битиклар на мантиқий ва на ўзга жиҳатдан бир-бирини тўлдирмас, баайни жунун тўлғоғида телбаваш шоир ёзиб-чизиб, ўчириб ташлаган қўлёмалар мисоли ўртанган дил номалари,

фиғонлари, илинжу умидсизликларидан васф этувчи дostonнинг чала-чулпа қуроқларидай таассурот уйғотарди. Муаллиф битта шиғирнинг ўзида ёниб-куйиб, ўртаниб, ўт-олов мисраларда дил розини изҳор қила бораркан, мутлақо туйқўсдан қаҳр-ғазабга тўлиб маъбудасини энг қаро, энг чиркин қарғиш-лаънатларга кўмиб ташлар, бу билан ҳам кифояланмасдан, ўзини-ўзи энг ифлос, энг разил, энг густохона сўзлар билан ҳақоратлашга тушиб кетар ва, алал-оқибат, уч томонга тортилаётган арава мисоли асар шу жойда таққа тўхтарди-қоларди. Кўз ёшидан сарғайган баъзи саҳифаларда ҳамхонам суюқлисини «фариштам, илоҳам» атаб, шунчалар нафис, шунчалар мулойим, шунчалар ҳароратли сўзлар ила эркалаб, суйиб, босган изларини кўзга суриб тавоф этмоққа ҳозирлигини билдириб илтижолар этардики, бу мисраларни ўқиётиб ичимга иссиқ бир нима қуйилгандай энтикиб, тўлиқиб кетдим. Айниқса, шафқатсиз чизиб ташлашларга, аёвсиз бўяшларга дучор бўлган, тангадай-тангадай жойлари унутиб қолдирилган сигарета туфайлими, ўйилиб, атрофи қорайиб қолган саҳифалардаги телба-тескарни, остин-устун жумлалар орасида икки-уч маротаба «Изм» исми ҳам учраб қолди, лекин кўзларим тиниб кетгунчалик тикилсам-да, «...Кўзларинг қандай эди, қорамиди... Сочларинг силлиқмиди ё қўнғироқ... Уволинг...» деган сўзлардан бошқасини ўқиёлмагач, ҳеч нарсага тушунмай, эҳтимол бу туғилмаган гўдакка (ойдин тунлари кўкда бодроқдай сочилган юлдузларга термулиб турган ошиқ хаёлига нелар келмайди!) ёхуд — худо кўрсатмасин! — туғилиши керак бўлган-у, бироқ... туғилмаган гўдакка тавба-тазаррудир, деган дудмал тахминларга боришдан ўзга иложим қолмади...

Албатта, аслини олганда, ҳар битта одамнинг ўзи — сирли олам. Ва ўзгалар асроридан ҳеч бўлмаса бир чимдим билиб олиб, худбинона нафс эҳтиёжини қондириш қон-қонимизга сингиб кетган шекилли, тонггача мижджа қоқмай, қўлёмаларни ўқиб чиқиб ҳам аниқ бир хулосага келолмагач, «Ҳечқиси йўқ, келаси йили бари-ни билиб оламан», деган тасалли билан ўзимни ўзим юпантириб, нисбатан енгил тортгандай бўлдим. Атиги бир йилгина қолибди, атиги бир йил. Беш кунни кам бир йил. Бор-йўғи...

...Мен жувонни узоқдан, эндигина нашриётимиз биноси ёнбошидаги кўчадан ўта бошлаган маҳалдаёқ танидим. Жувон... ошиқарди; ошиққани боис сал қолди мошинанинг тагига кириб кетишига. Такси чийиллаб тормоз берди. Чўчиб кетган жувон таққа тўхтаб, дикиллатиб судраб келаётган боласини (Измжони, шубҳасиз, Измжони!) жон ҳолатда кўтариб олиб бағрига босди. Такси ҳайдовчиси очиқ деразадан бошини чиқариб ўшқариб берди. Худди шу маҳал орқадан чопқиллаб етиб келган ўттиз ёшлардаги найнов йигит жувоннинг бағридан гўдакни юлқиб олди-да, бир қўлида болани кўтариб, иккинчи қўли билан жувоннинг биллагидан чангаллаганча катта-катта қадам ташлаб йўлни кесиб ўта бошлади. Йигит йўлакка етганда тўхтаб, болани пастга тушириб қўяркан, жувонга қараб бир нималар деб ўда-ғайлашга тушди. Йигит... йигитнинг нима алоқаси бор?! Жувон йигитга (эридир балки!) меровсираб қараб қўйгач, ўзини ярим қадам ёнбошга олди-ю, тўппа-тўғри мен томонга қараб қолди. Кўрган одам жувон эрининг панд-насихатларини унчалик ёқтирмасдан эшитаяпти, деб ўйлар, лекин... кўриб турибман, ахир: жувон ҳам-хонамни изларди! Изларди! Тополмай, ҳайрон бўларди! Ваҳимага тушарди, юраги терак баргидай дир-дир титраб яна ва яна мен томонга термуларди... Бу интизор нигоҳ машъум хабарни эшитгандан сўнг қандай аҳволга тушиши мумкинлигини ўйлаб эзилиб кетдим... Кишини ёмон хабар еткизгулик қилмасин... Жувон бўлса... ўз кўзларига ишонмаётгандек, мен томонга қайта-қайта термулади, термулади...

Ниҳоят, тарбиявий соат тугади шекилли, найнов «кетдик», ишорасини қилиб Марказий дўкон томон йўл бошлади. Аммо ҳамон гарангсиб турган жувон болакайини етаклаб тўғри... мен томон юрди! Қараб турибман, найнов икки қадам босгач, ортига ўгирилди. Аёлни-нинг бошқа ёққа кетаётганини кўриб ғазабдан афти қийшайиб кетди. Эс-ҳушини йўқотаёзган жувон учун мен қўрқувга тушдим. Дарҳол қўлимдаги газетани ёзиб, гўёки ўқиётгандай саҳифага термулдим, ўзим бўлса кўз қирим билан уларни кузатаяпман. Найнов икки ҳатлашда жувонга етиб келди-да, бир силтов билан уни ўзига қаратди. Улар менга анча яқинлашиб қолишган эди. Жувоннинг ранги қув ўчиб кетганини илғадим.

Найнов тишлари орасидан вишиллаб, паст овозда нимадир деди. Сесканиб кетган жувон шикаста овозда жавоб қайтарди, унинг нима деганини илғай олмай қолдим.

— Узинг ЦУМга борамиз деб еб қўювдинг-ку! — кўзининг пахтаси чиқиб таҳдидли ўшқирди найнов истиҳолани ҳам унутиб. — Энди дам олай деб бошимни қотирасан!

— Чарчадим-м...

Сесканиб кетдим. Бу — жонидан ҳам тўйиб кетаёзган, сабр косасига сўнгги хўрлик-алам томчиси тўкилаёзган, бироқ ҳали-ҳамон энг охирги сониядами рўй беражак нечукдир мўъжизага илинж боғлаб, ўша илинж воқеликка ёхуд саробга... тезроқ айланиб қўя қолишини ҳам зориқиб, ҳам даҳшатга тушиб кутаётган аёлнинг зорланиб айтган сўзи эди...

Оилавий можарони қаламга олишдан оғири йўқ.

Бир сўз билан айтганда, жувон... найновга эргашди. Арқон билан судраб кетишаётгандай... денг. Дамо-дам ўгрилиб, ҳамхонамни излайди. Мени кўрган, афтидан, таниган ҳам бўлса-да, бари бир, ҳамхонамни излайди. Излайди, тополмасдан дили вайрон бўлади, текис йўлда қоқилиб-суриниб кетади, дакки эшитади, яна ўгирилади, яна излайди, яна қоқилади, яна излайди, яна қоқилади, яна дакки эшитади, яна ўгирилади, яна излайди, яна излайди...

Эвоҳ, бу не қисматки, ҳамхонамни қанчалар азобларга гирифтор этган қиз билан бир оғизгина гаплашиб ололмасам...

Найнов жувонни ўзидан бир қадам нари жилдирмади.

Алоҳа, найнов бир кўйлакнинг нархи ёзилган қоғозчасини нақ бурнига теккизиб ўқитаётган палла мен илдам юриб бориб жувоннинг шундай ёнгинасида туриб олдим. У бошини кўтариб, жиққа ёш тўла кўзларини менга тикди. У ҳаммасини тушунганди... Чидай олмадим. Нигоҳимни ерга тикиб, бўғилиб шивирладим: «Бандалик экан...»

Тез-тез юриб дўкондан чиқиб кетдим.

Бир муддатдан сўнг қаҳрдан афти қийшайиб кетган найнов жонсиз суратга айланган жувонни судраб чиқиб, сўка-сўка такси тўхтатиш жойи томон юрди...

Орадан бир ойдан кўпроқ вақт ўтди.

Тушликка чиқсамми-чиқмасамми деб фол очиб ўтиргандим, қўшни хонадаги масъул котибимиз деворни дукиллашиб уриб қолди. Бу шартли сигнал менга қўнғироқ бўлганини билдирарди. Нарсаларни йиғиштириб котибнинг хонасига ўтдим. У пешонасини тириштириб стол устида ётган дастакка ишора қилди. Мен ўз навбатида деворга осиглик соатни кўрсатдим.

— Тушлик вақти — муқаддас, уни бузинга ҳеч кимнинг ҳадди сиғмаслиги керак. Агар иштаҳани бўғадиган сурбет муаллифлардан бири бўлса — мен йўқман. Умуман, қонун жиҳатдан олганда ҳам мен ҳақман: пастда ўқлоғдай ҳарфларда ёзиб қўйилган: «Муаллифлар соат иккидан кейин қабул қилинади».

— Узингиз гаплашинг, қандайдир ғалати қиз экан, — қўл силтади котиб. — Ҳалиги ҳамхонангиз бор эди-ку, вафот этиб кетган, аввал ўшани сўради. Шунақа бўлган, десам, бирдан пиқиллаб йиғладими-ей... «Тепага чиқа қолинг, пропуск заказ қиламан, бирон ҳужжатингиз борми?» десам, «Йўқ», дейди. Кейин сиз эсимга тушиб қолиб... Ҳар қалай, ҳамхонангиз билан яқин эдингизлар...

Сергак тортиб дастакни кўтардим.

— Эшитаман.

— Сиз... сиз... — ора-сира энтикиб қўяётган қиз ҳамхонаминг исмини тилга олди, — ... акани танийсизми?

— Сиз кими бўласиз?

— Мен... Туркистондан...

Юрагим шувиллаб кетди. Наҳот ўзига ўзи ишонмасдан, текширгани келган бўлса?

— Ҳозир, ҳозир, синглим, мен ўзим пастга тушаман. Сиз телефон ёнидан кетмай тулинг. Мана, кетаяпман.

Лифтни кутишгаям сабрим чидамай уч-тўрт зинани бир қилиб ҳатлаб пастга отилиб тушдим.

Қарасам... ўзига ажабланиб тикилиб ўтаётганларга ҳам эътибор бермасдан, телефон ёнида кўзлари жиққа ёшга тўлиб мунғайибгина турибди... мен бир ойча бурун фаввора ёнида кўрган жувон...га жуда-жуда ўхшаш, лекин анча ёш, тахминан ўн саккиз-ўн тўққизлар атрофидаги қиз.

Қизга яқин келиб ўзимни таништирдим. Ҳамхонам билан бирга и ш л а г а н и м н и айтдим.

— Рост экан-да... — бўғиқ овозда сўради қиз.

— Афсуски...

— Менинг опам... у киши билан бирга ўқиган...

— Биладан. Опангиз эрга чиққан. Измжон исмли ўғли бор...

Қиз баногоҳ ўқ егандай чайқалиб кетиб, ялт этиб менга қараркан, чинқириб юборди:

— Сиз қаердан биласиз?

— Бунинг тарихи узоқ, — дедим иложи борича хотиржам гапиришга уриниб. — Вақтингиз бўлса, очик ҳавога чиқиб гаплашсак.

Мен қизни... ўша жойга бошлаб бордим. Келаяпти... Индамайди. Уриндиққа таклиф қилдим. Утирди. Сезиб турибман, қиз тобора безовталаниб, ҳаловатини йўқотмоқда эди.

— Ишқилиб, опангиз эсон-омон юрибдиларми, — дедим назаримда узоқ давом этадиган, мен учун ҳалигача жумбоқ бўлиб қолаётган асрорларнинг барисидан тўла-тўкис воқиф этадиган сўхбат орамизда кечишини тусмол қиларканман, беихтиёр... мамнун бўлиб, хаёлан кафтларимни бир-бирига ишқаб қўйдим... Айтгандимку, ўзгалар сири оҳанрабоси ман этилган таом сингари ўзига тортгани-тортган деб...

Қиз эса... бир зум менга лол бўлиб тикилиб қолди да тўсатдан:

— Опажон! — деганча изиллаб йиғлаб юборди.

Ноҳуш бир нимани туйиб томир-томирларимгача музлаб кетдим.

— Нима... нима бўлди, синглим, нега йиғлайсиз? — дея олдим гарангсиб.

— Ўтган куни... ўтган куни қирқини ўтказдик опамнинг, Абдуқаюм ака...

Оёқларимдан мадор қочиб, қизнинг ёнига ўтириб қолдим.

Қиз эзилиб-эзилиб узоқ йиғлади...

Э, дунёи қўтир, нечун қайғуларинг бу қадар кўп, нечун шодликларинг бу қадар кам... Ҳеч бўлмаса ўша муштипар жувон яшаб турса не қиларди... Абадий ҳаёт бериб қўйганмидингки... Ато этганинг бир тутамгина умр-ку, шуниям кўп кўрасанми...

Рўзнамалар дўкони биқинидаги телефон-автоматдан ишхонага, бағоят покиза, эътиқоди устувор рассоимиз Рустам акага сим қоқиб, фаввора ёнига беш дақиқага келиб кетишини илтимос қилдим-да, қайтиб ке-

либ жойимга ўтирдим. Қизнинг кўз ёшлари қуриган, ammo у ҳамон бир нуқтадан нигоҳини узмай, энтикиб-энтикиб қўярди.

— Ассалому алайкум!

Рассомимиз билан шу бугуннинг ўзида иккинчи мартаба қўл бериб кўришдим. Қиз билинар-билимас бош ирғаб қўйди. Мен ўзимни зўрлаб кулимсираб:

— Рустам ака, — дедим, — биласиз, бизлар бир гуноҳкор, осий бандалармиз, бунинг устига боғча ёшидан даҳрийлик ақидаси суяк-суягига довур сингдирилган авлод вакилимиз. Бизга ўхшаганларнинг тиловати ижобат бўладими-йўқми, бир яратганга аён. Шунинг учун, илтимос, бевақт вафот этишган бир жигарим билан синглимни ёдлаб, тиловат қилиб берсангиз, зора уларнинг руҳлари шод бўлса...

— Хўп бўлади.

Рустам ака кун ботишига ўгирилиб, ўриндиқ ёнидаги заъфарон хазонлар гилами устига тиз чўкди ва қўлларини фотиҳага очиб, кўзларини юмганча ширали овозда қироат билан Қуръон тиловат қилишга тушди: «Аъзу биллаҳи минашшайтонир рожийм. Бисмиллоҳир роҳманир роҳийм...» Мен у кишининг ёнига чўнқайдим. Юракни сел қилувчи ҳазин муножотдан мумдаё эриб, беихтиёр кўзларим юмилиб кетди, ўзим оҳиста тебрана бошладим.

— ..Ушбу тиловатимизни марҳум ва марҳума руҳларига бахшида этдик. Уларга доим Оллоҳнинг раҳмат нури ёғилиб турган бўлсин. Овмин, оллоҳу акбар!..

— Омин...

— Омин...

Бармоқларимни юзимга сийпаб, ўрнимдан турдим.

Рустам ака узр сўраб, ишхонага қайтиб кетди. Мен қизни вокзалгача кузатиб қўйдим.

Туркистон поезди жўнашига ўн беш дақиқача вақт бор экан, перронда туриб қолдик. Икковимиз ҳам ўз хаёлларимиз билан бандмиз, ҳар замонда бир-биримиздан арзимаган нарсаларни сўраб қўямиз, жавоб ҳам қисқагина бўлади; мен қизнинг ярасини тирнаб қўймай, деган хавотирда опаси ҳақида сўз очишга юрагим дов бермай турардим. Ниҳоят, қиз журъат этди:

— Измжонни уйдагилар Абдували деб чақирисади, ҳужжатда ҳам шундай ёзилган, бу исмни бобоси

қўйган. Бизлар Валижон деб чақирамиз. Мен бир мартагина, опам меҳмонга келганида, — ўшанда бирга ётиб қолгандик, — ярим кечаси йиғлаб уйғонган боласини тебрата туриб «Измжоним... Измжоним...» деб қўшилишиб йиғлаганини кўриб қолгандим... Опам ҳамхонангиз ҳақида менга бир оғиз гапирмаган. Умуман, опам «ичимдагини топ»лардан эди, доим бир нарсани ўйлаб, паришон аҳволда юрарди. Кўп ўйланарди. Нимжон эди. Лекин уйда тиним билмасди, ҳамма ишни қиларди. Қайнона-қайнотаси уни яхши кўришарди... Бу ёқдан касал бўлиб қайтган экан. Биз билмапмиз. Уч кундан сўнг хабар қилишди. Борсақ, иситмаси чиқиб, ўзини билмай ётипти. Оғзига бир қултум сув ҳам олмайди. Дўхтиргаям бормапти... Уч кун шундай ётди... қийналиб... жуда қийналиб кетди бечора... Ётади... кўзида бир томчи ёш йўқ... Нуқул бир нимани кутади... Гапирсақ, худди гуноҳкор одамдай мўлтираб қараб қўяди, лекин жавоб бермайди... Эзилиблар кетдим-ей... Кейин... саҳар узилибди... Билмайнам қопмиз... Индамасдан... Ухлади, деб ўйлабмиз...

— Сиз ишхонамизга қандай кеп қолдингиз?

— Ҳа, бу ергами? Опам бултур ҳам келибди Тошкентга. Ушандаям мазаси бўлмаётган экан. Ушандаям аҳволи бирдан жуда оғирлашиб қолганди. Томоғидан овқат ўтмайди, иситмаси баланд, алаҳлайди... Бизни жуда қўрқитган. Ушанда... кечаси иккаламиз қолганда, ёстиғи остидан битта хат олиб берганди. Ялинди. «Тошкентга борсанг... ойномасига бор... шу кишига учраш, биз бирга ўқиганмиз...»—деди. Мен кўндим. Бирдан опам хатни қўлимдан юлиб олиб, майда-майда қилиб йиртиб ташлади. Урнидан туришга мадори етмаганидан: «Дарров ўчоққа олиб бориб ёқиб юбор! Айтганларимниям унут! Мен алаҳлапман!»—деди. Мен ҳовлига чиқиб, хатни... ёқмадим. Яшириб қўйдим. Уйга келгандан кейин китобларимнинг орасига солиб қўйдим... Опам... қайтиш қилганидан сўнг хатни эслаб қолиб, излаб топдим. Лекин ҳали ўқиганим йўқ... бир оқ қорозга ёпиштириб чиқиб майда-майда бўлган бўлақларни... ўқиб кўрайинми, деб ўйладим. Кейин... ҳамхонангиз хафа бўлар деб ўйладим-да...

— Хат... хат ёнингиздами? — сўрадим шошилиб.

— Сумкамда.

Шу пайт поездимиз жўнашини эълон қилиб қолишди. Биз вагонлар томон юрдик.

Вақт оз қолаётганини кўриб, ҳовлиқиб кетдим.

— Биласизми, синглим, ҳар йили, сунбула ойининг биринчи шанбасида, биз боя ўтирган жойда опангиз билан ҳамхонам учрашишган. Албатта, учрашишган. Қаерда бўлишмасин, ўша куни албатта фаввора ёнига етиб келишган. Узоқдан бўлсаям, бир-бирини кўриб қўйишган. Бундан хабарингиз борми?

— Йўқ, — деди вагонга чиқа бошлаган қиз.

— Ундай бўлса, мен сизга ҳали кўп нарсаларни айтиб беришим керак экан. Сиз ҳам келинг, келаси йили сунбуланинг биринчи шанбасида ўзингиз келинг, мен сизни боя ўтирган жойимизда кутаман. Майлими? Майлими?

Қиз бир зум тараддуланиб қолди. Сўнг:

— Майли, — деди қатъий.

— Унутманг, сунбуланинг биринчи шанбаси.

— Унутмайман.

Вагон ўрнидан қўзғалди. Паровоз чўзиб ўқирди. Купега кириб улгурган қиз деразадан мўралаб, менга қўл силкиб, хайрлашди.

Анча жойгача вагоннинг ёнида чошиб бордим.

— Ваъда бердингиз-а! Унутманг! Сунбуланинг биринчи шанбаси! Ўша жойда! Мен сизни кутаман! Хатни ола келишни унутманг, синглим! Хатни! — Қиз ойна ортидан жон ҳолатда: «Қолинг, қолинг, йиқилиб тушасиз», мазмунида ишоралар қилавергач, нечукдир томоғимга муштдай бир нима тиқилгандай ўпкам тўлиб, кўзларимга ёш қалқаркан, чопишимни секинлаштириб, вагондан орқада қола бошладим.—Унутманг, синглим, мен сизни кутаман... кутаман... Сунбула.. биринчи шанба...

VIII

Нафасни қайтаргувчи саратон оташларидан сўнг саррин эпкинлар қучоғида гўзал сунбула кириб келди.

Сунбула...

Саҳар палла сесканиб уйғониб кетдим. Тушимда... ҳамхонам... суюклисининг қўлларини юзига суриб, ўпиб... юм-юм йиғлармиш.. Қиз ҳам кўз ёшларини тиёлмасмиш...

Муздай сувда ювиниб, артиниб бўлгач, айвонга чиқдим. Тонг бўзариб келмоқда эди. Маҳобатли мошина-

нинг дастлабки қисмлари ғувиллаб ҳаракатга кела бошлангани сингари шаҳар ҳам уйғонмоқда эди.

Бугун шанба.

Туркистондан меҳмон келади. Ишончим комил, келади...

Кўрган тушимни яна бир бор эсларканман, туйқусдан яқин бир ой-қирқ кундан бери кўнглимни хижил қилиб юрган мубҳам оғриқ маънисини ғира-шира бўлса-да, англаб етгандай бўлдим. Ҳайҳот, ўзимни алдаш не ҳожат, мен ахир меҳмоннигина эмас, у олиб келадиган мактубни ҳам кутмаяпманми? Гуё сарф бўлган вақтим, ўлган асаб ҳужайраларим эвазига... ўлпон олиб келишларини кутаётгандай... Ахир, аслини олганда, мен қай бирини кўпроқ зориқиб кутаяпман: қизими, мактубними... Қанчалар майда, худбин одамман-а... Бир камим энди бировларнинг тўшагига кириб, уларнинг суҳбатидан воқиф бўлишим қолувди... Уят, уят, шу қадар уятки... Мактуб менинг номимга битилган бўлсам майлийди... Ё дарров ворислик ҳуқуқини қўлга кiritиб олдимми...

Номусдан юзим ловуллаб, ётоғимга отилиб кирдим. Деворга осиглик кўзгуга қарашга юрагим бетламасди...

Йўқ, ҳали ҳам кеч эмас, ўзимнинг иблисона ниятларимдан воз кечишим, барини, барини мутлақо бошқача тарзда бажаришим керак. Ҳозир... ҳозир... ўйлаб кўрай...

Санчиқ турган миямни маҳкам чангаллаб сабрсизлик билан чора излай бошладим.

Бўлди! Тамом! Мен энди аниқ биламан: хат ўз эгасига етиб бориши керак...

Хатни оламан-да, Самарқандга жўнайман! Ҳамхонамнинг қабрини зиёрат қиламан. Хатниям... топшираман... тупроққа... Иккалови ўртасидаги сир сирлигича қолсин. Ҳеч бўлмаса марҳумлар руҳини чирқиратмайин... Мозордан бир сиқим тупроқ олиб Туркистонга жўнайман... Бориб, тупроқни жувоннинг қабрига сочаман. Сўнг... у ердан ҳам бир сиқим тупроқ олиб, Самарқандга қайтаман...

Сал енгил тортгандай бўлдим.

Ҳар йили сунбуланинг илк шанбасида... фаввора ёнига келиб, ҳамхонам билан унинг суюқлисининг руҳини шод этаман... этамиз...

Назаримда, машъум хатога йўл қўйишдан ўзимни
вақтида тийиб қолдим...

...Ераб, эрта, жуда эрта хазон бўлган икки жон —
илоё, жойлари жаннатда бўлгур ҳамхонам ила суюкли-
си—қачонлардир бир замонлар йўл қўйилган адашиш-
лару хатоларга шафқатсиз тўлов эмасми ахир!

Адабий-бадиий нашр

Абдуқаюм ЙЎЛДОШ

СУНБУЛАНИНГ ИЛК ШАНБАСИ

Сентиментал қисса

Муҳаррир Е. Раҳимова

Мусаввир А. И. Кива

Техн. муҳаррир У.Ким

Расмлар муҳаррири Ю. Габзалилов

Мусаҳҳиҳ Ф. Ортиқова

Босмахонага берилди 3.08.98. Босишга рухсат этилди 26.10.98. Бичими 84×108 1/32. Шартли босма табоғи 2,94. Нашр табоғи 2,74. Жами нусха 3000.109 рақамли буюртма. Баҳоси келишилган нарҳда. Шартнома 48—98.

«Ёзувчи» нашриёти, 700129. Тошкент, Навоий кўчаси, 30-уй.

Ўзбекистон Республикаси Давлат матбуот қўмитаси Тошкент китоб-журнал фабрикасида босилди. 700194, Тошкент, Юнусобод даҳаси, Муродов кўчаси, 1-уй.